

Vergaderjaar 2022–2023

21 501-02

Raad Algemene Zaken en Raad Buitenlandse Zaken

Nr. 2603

VERSLAG VAN EEN COMMISSIEDEBAT

Vastgesteld 9 februari 2023

De vaste commissie voor Buitenlandse Zaken en de vaste commissie voor Europese Zaken hebben op 19 januari 2023 overleg gevoerd met de heer Hoekstra, Minister van Buitenlandse Zaken, over:

- **de brief van de Minister van Buitenlandse Zaken d.d. 11 januari 2023 inzake geannoteerde agenda voor de Raad Buitenlandse Zaken van 23 januari 2023 (Kamerstuk 21 501-02, nr. 2598);**
- **de brief van de Minister van Buitenlandse Zaken d.d. 20 december 2022 inzake verslag van de Raad Buitenlandse Zaken van 12 december 2022;**
- **de brief van de Minister van Buitenlandse Zaken d.d. 9 december 2022 inzake opvolging commissiedebat Raad Buitenlandse Zaken van 8 december 2022: EU Military Partnership Mission (EU MPM) Niger (Kamerstuk 33 279, nr. 35);**
- **de brief van de Minister van Buitenlandse Zaken d.d. 22 december 2022 inzake reactie op verzoek commissie om een rapport van de Nederlandse ambassadeur in Armenië over zijn bezoeken aan de gebieden in Armenië met de Kamer te delen (Kamerstuk 36 200 V, nr. 68);**
- **de brief van de Minister van Buitenlandse Zaken d.d. 22 december 2022 inzake terugkoppeling van het bezoek van Minister-President aan Israël en de Palestijnse Gebieden 24-25 oktober 2022 (Kamerstuk 23 432, nr. 494);**
- **de brief van de Minister van Buitenlandse Zaken d.d. 23 december 2022 inzake steun Oekraïne 2023 (Kamerstuk 36 045, nr. 134).**

Van dit overleg brengen de commissies bijgaand geredigeerd woordelijk verslag uit.

De voorzitter van de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken,
Rudmer Heerema

De voorzitter van de vaste commissie voor Europese Zaken,
Bromet

De griffier van de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken,
Westerhoff

Voorzitter: Rudmer Heerema
Griffier: Blom

Aanwezig zijn twaalf leden der Kamer, te weten: Brekelmans, Ceder, Dekker, Jasper van Dijk, Eppink, Rudmer Heerema, Kuzu, Markuszower, Agnes Mulder, Piri, Sjoerdsma en Van der Staaij,

en de heer Hoekstra, Minister van Buitenlandse Zaken.

Aanvang 19.01 uur.

De voorzitter:

Dames en heren, we zitten hier vanavond bij elkaar voor het commissie-debat Raad Buitenlandse Zaken. Welkom aan allen die deelnemen aan het debat en aan de Minister, die straks antwoorden kan geven op de vragen die worden gesteld. Ik stel voor dat wij vier minuten spreektijd aanhouden. We hebben negen sprekers, maar ik verwacht dat er nog meer binnen zullen komen. Ik hou, tegen mijn gewoonte in, het aantal interrupties dus beperkt: maximaal drie per persoon. Als eerste geef ik het woord aan de heer Markuszower van de PVV. Hij zal zich na zijn bijdrage verontschuldigen, omdat hij plenair nog een ander debat heeft. Gaat uw gang, meneer Markuszower.

De heer Markuszower (PVV):

Dank u wel, voorzitter. Deze week kwam het schokkende nieuws naar buiten dat onder de grote stromen migranten die ons land binnendringen, een van de grootste ISIS-massamoordenaars zat. Het kabinet van Minister Hoekstra heeft een genocidearchitect ons land binnengelaten. Het dramatische is dat dit nog maar het topje van de ijsberg is; dat zeg ik ook tegen de heer Brekelmans, die door mij heen zit te praten. Er zitten natuurlijk nog een hele hoop meer misdadigers en terroristen tussen die ongecontroleerde migratiestromen. In het Nederland van vicepremier Hoekstra kunnen mensen hun boodschappen niet meer betalen en worden onze ouderen door de overheid op groenterantsoen van 100 gram per dag gezet, maar dat kan hem blijkbaar allemaal weinig schelen. Nadat hij deze week wat pootjes aan Biden moest geven, vloog hij per privéjet daarna namelijk door naar de obscure bijeenkomst van het WEF in Davos. Die snoepreisjes van de Minister kosten de Nederlandse belastingbetaler handenvol geld. Ondertussen worden in donkere achterkamertjes deals gesloten die niet in het belang van de gewone Nederlander zijn. Je zou zeggen dat de Minister genoeg kaviaar naar binnen heeft gewerkt na zo'n patserige week in Davos, een van de duurste steden van de wereld. Maar nee, de Minister heeft alweer een nieuwe lunch gepland staan. Samen met de ...

De voorzitter:

Voordat u verdergaat, heeft u een interruptie van de heer Sjoerdsma van D66.

De heer Sjoerdsma (D66):

De heer Markuszower heeft dit al eens eerder gedaan, maar toen plenair. Ook toen nam hij deze Minister de maat, maar dat deed hij niet noodzakelijkerwijs op zijn beleid. Net als nu, deed hij de suggestie dat deze Minister niet bezig is met het belang van Nederland en enkel bezig is met een soort van luxereisjes die nogal rijk uitblinken in gezelligheid en weinig in zakelijkheid. Ik moet eerlijk zeggen dat hoewel ik iedereen aanmoedig om kritisch te zijn op deze Minister, ik toch de heer Markuszower wil vragen om dat niet te doen op zo'n persoonlijke manier. Een ontmoeting met de Amerikaanse president is namelijk van het allergrootste belang, niet alleen voor onze veiligheid maar ook voor de werkgelegenheid in steden

zoals Veldhoven. Hoe belangrijk dit is voor Nederland, daar gaat de VVD dan maar even aan voorbij. Excuses, ik bedoel de PVV. Ik keek naar rechts en dan zie ik meestal de heer Brekelmans zitten, maar in dit geval richt ik mij tot de heer Markuszower en de PVV. Ik zou hem echt willen vragen om dat niet te doen. Dat hoort namelijk niet bij deze commissie en het past ook niet bij goede politiek.

De heer **Markuszower** (PVV):

Ik zal zo inhoudelijk ingaan op wat ik van de lunch van volgende week vind. Algemeen gezegd hebben we heel veel problemen in Nederland. Nederland zit vol met crises. We hebben een wooncrisis, een crisis waardoor onze ouderen door de overheid op rantsoen worden gezet en mensen kunnen hun gasrekeningen niet meer betalen. Ondertussen worden in het buitenland deals gesloten, niet alleen door deze Minister – daar heeft de heer Sjoerdsma gelijk in – maar door dit kabinet, gesteund door D66 van de heer Sjoerdsma. Dat zijn deals waar Nederland verschrikkelijk veel last van heeft, bijvoorbeeld die gekke stikstofdeals in dat enge Europa. Volgende week gaat de Minister met een vertegenwoordiger van de Palestijnse Autoriteit spreken en wordt er vervolgens daaraan weer geld gegeven. Met dat geld wordt weer nieuw terrorisme gesponsord. Zo kan ik nog wel even doorgaan. Van de deals die de afgelopen jaren zijn gesloten door deze Minister en zijn voorganger kan ik er eigenlijk geen enkele aanwijzen die goed heeft uitgepakt voor dit land en de gewone Nederlander.

De **voorzitter**:

Aanvullend, de heer Sjoerdsma.

De heer **Sjoerdsma** (D66):

De heer Markuszower moet niet zo makkelijk wegllopen bij zijn eigen voorbeelden. Hij had het over «pootjes geven» aan de Amerikaanse president, maar er was natuurlijk sprake van een officieel bezoek waarbij grote Nederlandse belangen op het spel staan. Ik zeg nog maar een keer tegen de heer Markuszower dat de hele omgeving van Veldhoven en Eindhoven in dienst is van ASML. Als u dus dat soort bezoeken onzin vindt en met dergelijke denigrerende woorden spreekt over dat soort bilaterale bezoeken op het allerhoogste niveau, dan moet u zich afvragen wat het buitenlandbeleid van de PVV precies is. U moet zich dan afvragen wat de PVV eigenlijk doet voor de banen van al die mensen in Eindhoven en Veldhoven, die niet alleen volstrekt afhankelijk zijn van het bedrijf zelf maar ook van wat deze Minister en de premier doet. Mijn antwoord zou zijn: helemaal niks.

De heer **Markuszower** (PVV):

Laten we dan de termijn van de Minister afwachten om te horen welke concrete resultaten hij deze week heeft binnengehaald voor Nederland en de gemiddelde Nederlander.

De heer **Brekelmans** (VVD):

Ik ben vorige week ook in de Verenigde Staten geweest met de contactgroep VS. Daar waren namens de Kamer drie deelnemers bij, namelijk de defensiewoordvoerder van het CDA, de buitenlandwoordvoerder van de PVV en ikzelf. We hebben daar een week lang «pootjes gegeven» in en rondom het Witte Huis en in Atlanta. Ik zou dus willen vragen of de heer Markuszower de buitenlandwoordvoerder van de PVV net zo hard veroordeelt als de Minister-President.

De heer **Markuszower** (PVV):

Meneer Brekelmans van de VVD, misschien is het onbehoorlijk wat ik doe, maar ik heb tenminste het lef om het te doen in het gezicht als de Minister

erbij is. De Minister kan zich dan zelf verdedigen. Maar om nou een collega die hier niet bij is zo aan te vallen; daar zie ik niet echt de toegevoegde waarde van in.

De voorzitter:

Dan verzoek ik u uw betoog te vervolgen.

De heer Markuszower (PVV):

Volgende week staat er dus weer een lunch op de agenda. Samen met zijn EU-collega's gaat Minister Hoekstra volgende week namelijk lunchen met Mohammad Shtayyeh, een vertegenwoordiger van de criminele Palestijnse Autoriteit. Dat is een organisatie van terreur en corruptie. Jaarlijks maken zij namelijk honderden miljoenen euro's, onder andere van Nederlands belastinggeld, over aan terroristen, aan moordenaars van Joodse kinderen en vrouwen. Ook betaalt Nederland nog steeds mee aan het haatonderwijs en bijbehorend materiaal, dat onder auspiciën van de Palestijnse Autoriteit wordt gefabriceerd, waardoor telkens weer een nieuwe generatie van Palestijnse kinderen wordt vergiftigd en wordt klaargestoomd voor de totale vernietiging van de Joodse staat Israël. Minister Hoekstra, ga volgende week niet lunchen met Mohammad Shtayyeh, de zogenaamde premier van de Palestijnse Autoriteit. Blijf ver weg van dit soort onguire types. Stop ook met alle gesprekken over een associatieakkoord met de Palestijnse Autoriteit; dat is mogelijk nog veel belangrijker. We gaan ons als Nederland toch niet associëren met een boevenbende van kindermoordenaars en islamitische, corrupte clanleiders?

Voorzitter. Minister Hoekstra kan deze week beter zorgen dat de Iraanse Revolutionaire Garde op de nationale terreurlijst komt te staan. De Minister wil dat vooralsnog niet onomwonden toezeggen en hij wijst daarbij op iets als «juridische haalbaarheid». Hou op met dat juridische geneuzel en regel het gewoon. Graag een toezegging op dit punt.

Voorzitter. Een humanitaire ramp speelt zich af in het gebied Nagorno-Karabach. Rond de 120.000 Armeniërs zitten vast als gevangenen. Ze zijn namelijk omsingeld door het islamitische Azerbeidzjan, doordat de corridor naar Armenië is afgesloten en basisvoorzieningen worden afgeknepen. Het is niets anders dan het weggagen of wegpesten van een bevolking. Er is sprake van een etnische zuivering.

De voorzitter:

Voordat u verdergaat, richt ik mij tot de heer Brekelmans en de heer Sjoerdsma. Er wordt een bijdrage geleverd door een collega. Ik wil graag dat u daarnaar luistert. De heer Markuszower.

De heer Markuszower (PVV):

Er vindt daar dus een soort etnische zuivering plaats. Wanneer wordt Minister Hoekstra wakker en gaat hij zich realiseren dat islamitische regimes een synoniem zijn van geweld, oorlog en onderdrukking? Dank u wel.

De voorzitter:

Dank u wel. Dan gaan we naar de tweede spreker, de heer Ceder van de ChristenUnie. Gaat uw gang.

De heer Ceder (ChristenUnie):

Voorzitter, dank u wel. Een aantal weken geleden heb ik samen met een grote meerderheid van deze Kamer een motie ingediend om de Iraanse Revolutionaire Garde op de terreurlijst van de EU te plaatsen of om daar in ieder geval voor te pleiten. Ik ben blij dat er stappen worden gezet, maar we zijn niet nog niet zover. In Iran blijft het regime burgers met geweld onderdrukken en het blijft executies uitvoeren. Iran lijkt tot nu toe

volkomen ongevoelig voor de nieuwe sancties en de oproepen vanuit Europa. Is dat ook de indruk van de Minister? Welke nieuwe sancties zijn nu in werking getreden en valt er al iets te zeggen over de effecten daarvan? Hoe wordt er door Iran op gereageerd? Gaat er op de Raad inderdaad gesproken worden over het aanmerken van de Iraanse Revolutionaire Garde als terroristische organisatie? Wanneer verwacht de Minister dat de juridische dienst van de Europese Commissie hier advies over uitbrengt?

Naar ik begrijp, moet plaatsing op die lijst gebaseerd zijn op een besluit van een rechterlijke of gelijkwaardig bevoegde instantie. Welke instanties kunnen dat zijn? Ik begrijp overigens niet goed dat de Raad juist in deze periode de steun voor het nucleaire akkoord met Iran heeft herbevestigd. Kan de Minister aangeven waarom dat is gedaan? Welke boodschap meent hij dat daarvan uitgaat?

Ook maak ik me zorgen over dat het Iraanse regime er opnieuw in slaagt de drang naar vrijheid van de bevolking met bloedig geweld de kop in te drukken en dat dit geen repercussies heeft voor de manier waarop de Europese landen met Iran blijven omgaan. Hoe kan Europa er volgens de Minister aan bijdragen dat dit niet gebeurt?

Voorzitter. We hebben het al vaker gehad over de situatie in Armenië en Nagorno-Karabach. Al vijf ruim vijf weken wordt de bevolking van Nagorno-Karabach afgesloten van de buitenwereld. Voedsel, medicijnen en andere benodigdheden kunnen hen niet meer bereiken. Dat is funest voor 120.000 etnische Armeniërs. Hoe beoordeelt de Minister in dit verband de eerdere tweet van de Azerbeidzjaanse ambassadeur waarin hij schreef dat de Armenen zich bij het Azerbeidzjaanse bewind moeten voegen of anderszins moeten vertrekken? Heeft de Minister contact met de ambassadeur gehad en wat waren daaruit de conclusies? Hoe heeft Azerbeidzjan gereageerd op de oproep van de Hoge Vertegenwoordiger Borrell om een toegangsweg te openen? Gaat u de Raad ertoe bewegen om een einde aan de blokkade te eisen?

Voorzitter. Zou de Minister ervoor willen pleiten om te kijken of er een humanitaire luchtbrug geopend kan worden tussen Jerevan en Nagorno-Karabach? Kan hij kijken of daar steun voor is? Vindt hij het ook noodzakelijk om nu een onderzoeksmissie te sturen naar het gebied, omdat de uitleggen over wat daar plaatsvindt ver uit elkaar lopen en tegelijkertijd de situatie steeds erger wordt?

Voorzitter. Ik kan me niet aan de indruk onttrekken dat dit samenhangt met de eerdere discussie in deze commissie over de deal rondom gas. Ik vroeg mij toen af of deze deal er niet voor zou zorgen dat wij murw geslagen zouden zijn tijdens een escalatie in dat gebied. Dit lijkt nu namelijk plaats te vinden. Ik vraag me af of de Minister kan duiden of een deel van de verlegenheid tot actie mogelijk samenhangt met de gasdeal die is gesloten tussen de EU en Armenië.

Voorzitter. Ik las een stuk over een mogelijk associatieakkoord met de Palestijnse Autoriteit. Daar heb ik wel wat vragen over. Waar komt dit precies vandaan, aangezien er nu geen aanstalten gemaakt lijken te worden voor een akkoord? Volgens mij voldoet de Palestijnse Autoriteit ook niet aan de standaard die we eerder hebben betracht bij het aangaan van gesprekken. Waartoe dient het en met welk doel? Kan de Minister daar wat duiding over geven?

Voorzitter. Ik heb nog een punt over de EU-plannen voor missies in de Sahel en de West-Afrikaanse kuststaten. In het algemeen wil ik de Minister vragen hoe hij de lessen van de IOB-evaluatie over de missie in Mali betreft bij zijn inzet in Brussel met betrekking tot nieuwe missies in deze regio's. Hoe waarborgt hij daarnaast de belangen van de lokale bevolking in een speelveld waarin geopolitieke rivaliteit en de krachtige Europese wens om irreguliere migratie tegen te gaan dominante rollen spelen? Hoe ziet de Minister het risico dat de aanwezigheid van buitenlandse

EU-militairen ook destabiliserend kan werken en hoe betreft hij dit in de besluitvorming?
Voorzitter, tot slot ...

De voorzitter:

Nou, eigenlijk bent u al ver over uw tijd heen.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):

Dan laat ik het hierbij, voorzitter.

De voorzitter:

Heel goed. De heer Sjoerdsma van D66, gaat uw gang.

De heer **Sjoerdsma** (D66):

Dank u wel, voorzitter. Ik begin mijn inbreng met de Russische terreuraanvallen die maar blijven doorgaan in Oekraïne. In dat opzicht verwelkomt mijn fractie zeker het voornemen van het kabinet om te helpen met Patriotsystemen, maar het is nog onduidelijk of het om hele systemen of enkel onderdelen daarvan gaat. Hopelijk kan de Minister daar dus nog iets over zeggen. Wij verwelkomen in ieder geval van harte de levering daarvan, omdat Oekraïne in staat moet zijn om de burgers te beschermen tegen deze terreur.

Dan kom ik nu bij mijn tweede punt. Nederland heeft vergeleken met wat andere internationale staatjes hebben gedaan al veel geleverd. Nederland heeft voor dit jaar 2,5 miljard uitgetrokken, waarvan ik begreep dat ongeveer 1,5 miljard zal zijn voor militaire steun. Er is veel goeds gedaan, maar er zijn nu ook gamechangers nodig, om het maar even heel plat te zeggen.

Ik heb daarover drie vragen. Als je kijkt naar die hulppakketten, zie je dat we steeds in porties, druppelsgewijs, hulp geven. Ik wil met het oog op het voorjaarsoffensief bij deze Minister erop aandringen om zo veel mogelijk steun in deze eerste maanden te geven om ervoor te zorgen dat we voorspelbare aanvoerketens hebben voor eventuele voorjaarsoffensieven vanuit Oekraïense zijde om die van Russische zijde te stoppen. Mijn tweede vraag gaat over de taboes die nog steeds lijken te bestaan op wapenleveranties. Ik noem dan eerst even de andere landen, zoals de discussie in Duitsland over de Leopards en de discussie in Zwitserland over systemen waar Zwitserse onderdelen of munitie in wordt gebruikt. Kan de Minister zijn collega's verzoeken om die blokkades zo snel mogelijk op te heffen? Die brengen namelijk de hele inspanning van de Europese Unie en andere landen in gevaar.

Mijn derde vraag is of er gamechangerleveranties vanuit Nederland mogelijk zijn. Mijn partij wil daarvoor pleiten. Daarbij gaat het in bijzonder om leveranties van F-16's maar ook om leveranties van infanterie- en gevechtsvoertuigen.

Ik heb nog een heel kort punt over de NAVO-uitbreiding. Die wordt nu al een halfjaar gegijzeld door Turkije. Ook Hongarije heeft nog geen hom of kuit gegeven. Deelt de Minister ons ongeduld en is hij ook bereid om bij deze landen nogmaals aan te dringen dat zij hun verzet of getreuzel moeten stoppen?

Dan heel kort over gerechtigheid. Ik zal een paar dingen overslaan. Is de Minister bereid om Oekraïne nogmaals te verzoeken zich zo snel mogelijk bij het Statuut van Rome aan te sluiten en te kijken naar de gaten die nog in het statuut zitten op het gebied van agressie?

Voorzitter. Dan Iran. Na de dood van Mahsa Amini op 16 september zien we een revolutie, een regime dat zich schuldig maakt aan de meest verschrikkelijke repressie, intimidatie, het doden van de eigen burgers en executies. Op zich heeft deze Minister nu een paar keer aan de ambassadeur duidelijk gemaakt hoe Nederland erin staat en de ambassadeur op het matje geroepen. Heeft deze Minister nou het idee dat deze boodschap

overkomt en dat Iran zijn gedrag aanpast? Zo nee, wat is Nederland dan van plan bij een eventuele volgende executie? Het voelt namelijk steeds holler om maatregelen als het ter dood brengen van mensen te beantwoorden met enkel woorden. Ook in Nederland heeft Teheran veel te veel macht. We hebben eerder gezien met Rusland dat wij op vrij korte termijn Russische officials die hier spioneerden onder het mom van diplomatie, maar ook heimelijke functionarissen van de Russen konden uitzetten. Ik zou eigenlijk willen vragen om dat met Iran en zeker met leden van de Revolutionaire Garde ook te doen.

Voorzitter. Tot slot Israël en Palestina. De voornemens van de nieuwe regering zijn zeer zorgwekkend. Opnieuw dreigt grootschalige annexatie van Palestijns gebied door Israël. Ik vraag deze Minister wanneer hij een grens trekt, wanneer zijn ontmoedigingsbeleid jegens nederzetting wordt omgezet in hard beleid en hoe hij kijkt naar de mogelijke uitzetting van duizenden Palestijnen uit Masafer Yatta. In tegenstelling tot mijn collega kijken wij positief naar een eventueel associatieakkoord met de Palestijnse gebieden, maar het is des te wranger dat dat dan in materiële zin moet wachten tot er überhaupt een tweestatenoplossing is. Dat is eigenlijk onuitlegbaar.

Dank u wel, voorzitter.

De voorzitter:

U heeft twee interrupties: eerst van de heer Brekelmans en dan van de heer Van Dijk.

De heer Brekelmans (VVD):

Ik steun het pleidooi van de heer Sjoerdsma om mensen die heimelijk voor de Revolutionaire Garde werken of andere officials die mensen intimideren, uit te zetten. Nu is het alleen zo dat D66 al twee keer een motie heeft gesteund voor een vertrekmoratorium voor Iraniërs. Toen heb ik ervoor gewaarschuwd dat het dan ook niet mogelijk is om dit soort officials uit te zetten. Desondanks stemde D66 voor. Dus het is het een of het ander. Je kunt of Iraniërs uitzetten en zeker dit soort gevallen, of je voorkomt dat door een vertrekmoratorium op te stellen. Wat is nou de keuze van D66?

De heer Sjoerdsma (D66):

De heer Brekelmans lijkt twee dingen met elkaar te verwarren. Een vertrekmoratorium gaat natuurlijk over mensen die hier asiel aanvragen, die nu in procedure zijn en dreigen te worden teruggestuurd op een moment dat niet zeker is dat hun lot veilig is in Iran. Ik zou de VVD willen oproepen zich daarbij aan te sluiten. Ik vind het zelf heel pijnlijk om te zien dat de VVD eigenlijk alle maatregelen met betrekking tot Iran steunt – mijn dank daarvoor – maar dat ze tegenstemmen als het gaat over de bescherming van kwetsbare Iraniërs. Ik heb het over de mensen die heimelijk spioneren, die heimelijk lid zijn van de Revolutionaire Garde, die hier in Nederland kwaad willen doen, die hier in Nederland de diaspora intimideren, die hier in Nederland proberen geheimen van onze bedrijven te ontfutselen en uit universiteiten bepaalde technische kennis weg te halen. Die kun je wel degelijk uitzetten, ook met een uitzetmoratorium. Dat gaat heel goed naast elkaar. U vraagt wat D66 wil: beide.

De voorzitter:

Meneer Brekelmans, afrondend.

De heer Brekelmans (VVD):

Je kunt de Iraniërs niet uitzetten, want wij hebben helemaal geen overeenkomsten met Iran. Als iemand de Iraanse nationaliteit heeft, dan kun je niet zomaar een vliegtuig naar Iran sturen en diegene daar bij wijze van spreken het vliegtuig uitzetten. Als het gaat om een diplomatiek

visum, dan kun je dat, net als in het geval van Rusland, intrekken. Als het niet gaat om mensen die een dergelijk diplomatiek visum hebben – in dat geval kan iemand ook zomaar naar Ter Apel lopen of een ander type visum in Nederland aanvragen – dan kun je die dus niet uitzetten met wat D66 voorstelt. Zo werkt ons beleid gewoon. De heer Sjoerdsma zegt dat je dat onderscheid zo kunt maken. Ten eerste kun je die mensen niet uitzetten, want we hebben helemaal geen overeenkomst met Iran daarover. Ten tweede, als ze een ander type verblijfsvergunning aanvragen, dan kunnen zij volgens wat D66 voorstelt niet worden uitgezet. Je zult daar dus echt een keuze in moeten maken.

De heer **Sjoerdsma** (D66):

Ik vind het op zich goed dat de VVD een halve stap onze richting op is gekomen door te zeggen dat mensen met een diplomatiek visum wel gewoon worden uitgezet. Laten we even terugkijken naar mijn pleidooi. Daar gaat het in eerste instantie wat mij betreft ook over twee categorieën mensen. Enerzijds zijn dat mensen die bijvoorbeeld op de ambassade van Iran werken, maar waarvan eigenlijk overduidelijk is dat zij daar niet zijn als cultureel attaché of als politiek liaison, maar dat hun echte werkzaamheden uit heel andere taken bestaan, namelijk het spioneren voor Iran. Het tweede is dat er ook een netwerk is, niet alleen in Nederland maar in heel Europa, van mensen die heimelijk de Revolutionaire Garde dienen. Ik kan me voorstellen dat het moeilijker is om dat te ontmantelen, dat de bewijslast daarvoor moeilijker is en dat die mensen misschien minder in beeld zijn, maar ik ben ervan overtuigd dat ook zij kunnen worden uitgezet.

De heer **Jasper van Dijk** (SP):

Ik ben het volledig eens met de heer Sjoerdsma op dit punt. Het was ook mijn motie om dat vertrekmoratorium in te stellen. Ik ben het ook eens met de heer Sjoerdsma op zijn punten rond Israël. Ik heb een vraag over Oekraïne, met uw welnemen. Als ik de heer Sjoerdsma goed begreep, vroeg hij in het begin aan de regering om voort te maken met het zenden van meer wapens, waaronder straaljagers. Hij noemde F-16's. Kan hij dat nog eens toelichten? Bedoelt hij dan dat Nederland F-16's aan Oekraïne moet leveren, inclusief personeel of zonder personeel? Wat voor constructie ziet hij voor zich?

De heer **Sjoerdsma** (D66):

Dat is een terechte vraag. Ik denk dat in de huidige militaire situatie Oekraïne defensieve gamechangers nodig heeft in de zin van mogelijkheden om de eigen burgers te beschermen tegen de Russische terreur vanuit de lucht. We zien het kabinet nu actie ondernemen met onder andere een Patriot-systeem of een deel daarvan. Ik zou het zeer aanmoedigen om daar een heel systeem voor in te zetten, maar we gaan zo direct horen hoe het kabinet daarin staat. Het tweede is natuurlijk offensief, in de zin dat het voorjaar er hopelijk aan komt en dat er hopelijk mogelijkheden zijn om de Russische posities in de Donbas maar ook meer in het zuiden richting de Krim terug te dringen. Het is volgens mij duidelijk dat het met de huidige militaire situatie en middelen die Oekraïne tot zijn beschikking heeft niet mogelijk is om dat te doen en dat er dus materieel moet worden geleverd waarmee dat verschil kan worden gemaakt. Mijn fractie denkt dat dat met F-16's en met infanteriegevechtsvoertuigen kan. Daar worden geen manschappen bij geleverd, als de heer Van Dijk dat vraagt. Er kan geen sprake van zijn dat NAVO-personeel die dingen bedient. Of die nou rechtstreeks worden geleverd of via een ander Midden- of Oost-Europees land, en dat zij vervolgens ander materieel doorleveren dat meer van de Sovjetstandaarden is, is voor ons beide bespreekbaar.

De **voorzitter**:

De heer Van Dijk, afrondend.

De heer **Jasper van Dijk** (SP):

Dat laatste is een belangrijke aanvulling. Mijn vraag is namelijk inderdaad of er voor D66 grenzen zijn aan wat je kan leveren aan Oekraïne. Ik snap de roep om hulp van Oekraïne volledig en de agressie vanuit Rusland is onacceptabel, maar zijn er grenzen voor uw partij waarbij u zegt: «Dit gaat ook ons te ver, omdat hierbij een NAVO-lidstaat direct in contact kan komen met Rusland, bijvoorbeeld door F-16's te sturen»?

De heer **Sjoerdsma** (D66):

Dat is een terechte vraag van de heer Van Dijk. Er zijn wat mijn fractie betreft geen taboes als het gaat om de levering van materieel dat Nederland tot zijn beschikking heeft of dat wij kunnen aanschaffen. Op dit moment achten wij het echter niet alleen niet wijs maar ook onwenselijk dat Nederlands militair personeel op Oekraïense bodem zou worden ingezet om Rusland terug te drijven.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Dan is het woord aan de heer Brekelmans voor zijn termijn.

De heer **Brekelmans** (VVD):

Dank, voorzitter. De kans op een nieuw Russisch offensief dit voorjaar is erg groot. Deze agressie mag niet overwinnen. Het lot van miljoenen Oekraïners, de veiligheid in Europa en de fundamentele principes van onze internationale rechtsorde staan hier op het spel. Het is goed dat Nederland een bijdrage wil leveren aan de Patriotsteun door Duitsland en de VS. Ik zou de Minister willen vragen of hij al iets meer kan zeggen over hoe dit eruit gaat zien.

Het is ook positief dat diverse landen nu grote militaire steun toezeggen. Het zou mooi zijn als Duitsland deze week besluit om ook Leopard-tanks te leveren. Geeft het kabinet maximaal comfort aan Duitsland door aan te geven dat wij dit in ieder geval steunen en dat het niet een Duitse stap is, maar een breedgedragen stap van Westerse bondgenoten? Wil het kabinet in EU-verband druk uitoefenen op Zwitserland om munitie vrij te geven, zoals de heer Sjoerdsma ook vroeg?

De grootste bottleneck zal de komende tijd de productie van wapens en munitie worden. Dit moet flink worden opgeschaald. Vooral als het gaat om munitie zitten kortetermijncontracten, commerciële belangen en de agenda's van diverse lidstaten daarbij op dit moment in de weg. Landen proberen dit in NAVO- en EU-verband te coördineren, maar dit zou nog veel strakker moeten. Ik noem gezamenlijke langetermijncontracten voor leveranciers en de zekerheid van financiering, zodat producenten hier veel meer in kunnen investeren. Is de Minister bereid om daarvoor te pleiten? Daarnaast blijft het omzeilen van sancties door Rusland een groot probleem. Er is nu sinds het achtste sanctiepakket een mogelijkheid om ook personen en entiteiten die sancties omzeilen op de sanctielijst te plaatsen, maar daar is tot nu toe in de EU nog geen gebruik van gemaakt. Mijn vraag is waarom dit het geval is. Zijn hierbij bepaalde belemmeringen? Zo ja, wil de Minister ervoor pleiten om die weg te nemen en in ieder geval bij het opstellen van het tiende sanctiepakket hier entiteiten op te zetten die de sancties helpen omzeilen?

Dan kom ik op Iran. Het regime blijft barbaars en meedogenloos optreden tegen demonstranten en meedoen aan executies. We vinden dan ook dat Nederland dappere Iraniërs maximaal moet blijven steunen. Ik heb voor Iran dezelfde vraag als voor Rusland over het omzeilen van sancties. Wil de Minister er ook hierbij voor pleiten om dat soort entiteiten op de lijst te zetten? Daarnaast wil ik de Minister vragen om niet alleen de Iraanse Revolutionaire Garde op de terrorismelijst te plaatsen, maar ook om sancties op te leggen aan familieleden van leden van de Revolutionaire

Garde, zodat kinderen van deze misdadigers hier niet langer kunnen studeren.

De onderhandelingen met Iran over de nucleaire deal lijken inmiddels op een dood spoor te zitten. Mijn vraag is hoe de Minister hier op dit moment naar kijkt. Als Iran zich structureel niet houdt aan de afspraken die zijn gemaakt en ook niet meer serieus onderhandelt, biedt dat dan ook meer ruimte om nadere sancties op te leggen?

Tot slot. De intimidatie van Iraniërs in Nederland mogen we niet accepteren. Het is goed dat er als eerste stap een meldpunt wordt ingesteld, maar het gaat natuurlijk ook om het vervolg. Wordt dit nader onderzocht? Worden er eventueel mensen vervolgd of bestraft en ook diplomatiek veroordeeld? Mijn vraag aan de Minister is welke stappen hij hierin wil zetten.

Dan bespreek ik kort de Sahel en West-Afrika. Ik heb gelezen dat EDEO met opties wil komen voor aanvullende EU-inzet. Ik wil de Minister vragen wat de inzet van Nederland hierbij is.

Daarnaast miste ik in de geannoteerde agenda het woord «migratie». Onlangs is mijn motie om dit onderwerp belangrijker te maken in het buitenlandbeleid aangenomen. Daar is dit ontbreken in ieder geval mee in strijd. Het wordt inderdaad een beetje lachwekkend, want ik heb hier iedere keer een rituele dans met deze Minister waarin ik aangeef dat dit belangrijk moet zijn en waarin hij dat dan vervolgens toezegt. Daar ben ik heel blij mee, maar laten we die dans in de toekomst voorkomen door dit gewoon iedere keer bij belangrijke herkomst- en doorreislanden prominent op de agenda te zetten. Daarom nogmaals de vraag aan de Minister om dat ook in dit geval weer te doen.

Tot slot kom ik op Armenië en Azerbeidzjan. De humanitaire situatie in Nagorno-Karabach is zeer zorgelijk. Azerbeidzjan moet de blokkade van de Lachincorridor zo snel mogelijk opheffen. Het zou goed zijn als EU-landen hiertoe een gezamenlijke oproep doen, maar als dit niet lukt, is de Minister dan ook bereid om dat met een groep gelijkgezinde landen te doen?

Verder heb ik daarover nog twee hele korte vragen. Eén. Overweegt de Minister om daarbij ook andere drukmiddelen in te zetten? Twee. Hoe schat hij de kansen in van een hernieuwde civiele EU-missie die een positieve bijdrage zou kunnen leveren?

De voorzitter:

Dank u wel. U heeft twee interrupties. Eerst is mevrouw Piri, daarna de heer Kuzu. Mevrouw Piri van de Partij van de Arbeid.

Mevrouw Piri (PvdA):

Ik heb toch even een vraag aan de heer Brekelmans, voordat de Minister denkt: oei, de grootste coalitiepartij wil voortaan elke keer het woord migratie in de geannoteerde agenda zien. De agenda voor het overleg van de EU-ministers gaat, zoals de heer Brekelmans weet, over Oekraïne, Iran, Nagorno-Karabach en Palestina. Dus op welke manier had u dan graag gezien dat deze Minister iets van migratie inbrengt op deze vier thema's?

De heer Brekelmans (VVD):

Misschien heeft mevrouw Piri de geannoteerde agenda niet goed gelezen, maar Sahel en West-Afrika staan ook op de agenda. Daar ging mijn opmerking over.

Mevrouw Piri (PvdA):

Dan vind ik het interessant dat u een oproep doet aan de Minister, maar vervolgens zelf in uw eigen inbreng toch vrij weinig aandacht weet te besteden aan dat deel van de geannoteerde agenda. Volgens mij heeft u ook in uw inbreng niet besproken wat de VVD dan vindt dat deze Minister moet doen op dat agendapunt.

De heer **Brekelmans** (VVD):

Ik had daar graag verder over uitgeweid, maar vanwege de spreektijd van slechts vier minuten had ik daar geen tijd voor. Dank dat mevrouw Piri mij deze ruimte geeft. Wat mij betreft zijn er drie grote prioriteiten. De eerste is zorgen voor veiligheid daar. Dat is door de toegenomen rol van Rusland, de WAGA Group en China op de achtergrond een groot probleem. Dat is één prioriteit. De tweede is het tegengaan van de irreguliere migratie en alles wat we daaraan kunnen doen. De derde is de toegang tot kritieke grondstoffen. Dat is geopolitiek van enorm belang en landen in West-Afrika beschikken daarover. Die grondstoffen gaan nu in grote mate naar China. Wat mij betreft zouden dat dus de drie prioriteiten zijn. Ik hoop dat de Minister die prioriteiten ook wil meenemen. Ik zag migratie absoluut niet terug en die andere prioriteiten enigszins. Vandaar dat ik die oproep expliciet deed.

De heer **Kuzu** (DENK):

We moeten inderdaad allemaal keuzes maken. Het is een grote agenda en de heer Brekelmans heeft inderdaad niet voldoende tijd gehad om alles te benoemen. Ik zou hem graag vragen willen stellen over de ontwikkelingen in Israël op dit moment. Hoe kijkt hij aan tegen de rechtsstatelijke ontwikkelingen en wat vindt hij eigenlijk van het Israëlische regeerakkoord? Baart dat de VVD-fractie zorgen?

De heer **Brekelmans** (VVD):

Alle gevallen waarin het regeerakkoord in strijd is met het internationaal recht, baren mij zorgen, zeker als het gaat over het in gevaar brengen of het eigenlijk verder laten ontsporen van een mogelijke tweestatenoplossing. Ik denk namelijk dat het goed zou zijn dat er een tweestatenoplossing komt en dat beide partijen zich aan het internationaal recht houden. Kijk, een regeerakkoord is één ding. Het komt natuurlijk uiteindelijk aan op de uitvoering daarvan. Op dit moment vindt er in Israël ook een discussie plaats tussen het hooggerechtshof aan de ene kant en het kabinet aan de andere kant. Ik ben heel benieuwd wat daar uitkomt. Voordat ik daar dus hele grote uitspraken over doe, wil ik eerst zien wat deze regering daadwerkelijk gaat doen en welke uitwerking dat heeft in de rechtsstaat Israël.

De heer **Kuzu** (DENK):

Dat is het interessante, want in het Israëlische regeerakkoord staat, in niet zo veel andere woorden, dat de Westelijke Jordaanoever geannexeerd gaat worden. Die annexatie was eigenlijk in de afgelopen decennia al flink aan de gang. Waar we 2013 325.000 bezetters hadden op de Westelijke Jordaanoever, hebben we er nu ruim een half miljoen bezetters. Als de plannen van de Israëlische regering bewaarheid worden, zal dat aantal verder toenemen. Ik vraag me af wat de houding van de VVD-fractie zal zijn op het moment dat dit gebeurt. Gaat ze het dan laten bij een simpele veroordeling? Zegt de VVD-fractie: nou eerst zien, dan geloven en dan eventueel overgaan tot actie? Of maakt ze van tevoren gewoon een keihard statement zoals: als dat gebeurt, komen we met de volgende maatregelen? Dus wat is het nou precies?

De heer **Brekelmans** (VVD):

Wij zijn kritisch op de nederzettingenpolitiek en ook op de uitbreiding daarvan, want die zijn in strijd met het internationaal recht. Er zijn in de manier waarop dat gaat, de snelheid en de omvang natuurlijk allerlei gradaties en varianten mogelijk. Ik ga dus niet vooruitlopen op één scenario, maar in algemene zin ben ik daar kritisch over. Waar de heer Kuzu en ik over van mening zullen verschillen, is natuurlijk het antwoord op de vraag hoe daar vervolgens aan de Palestijnse zijde op gereageerd wordt. Ik vind de uitbreiding van nederzettingen geen legitimatie voor het

massaal gebruik van geweld en het afschieten van raketten vanuit de Gazastrook op Israël. Als er acties gebeuren die in strijd zijn met het internationaal recht – daar ben ik tegen – probeer ik dus altijd beide kanten te veroordelen.

De voorzitter:

Meneer Kuzu, gaat u uw tweede interruptie hieraan besteden? Nee? Dat dacht ik al. De heer Eppink, JA21.

De heer Eppink (JA21):

Dank u wel, voorzitter. Ik begin met de situatie in Armenië. In 2020 is het conflict in Nagorno-Karabach weer toegenomen sinds het staakt-het-vuren van 1994. Door de vele conflicten in de wereld, zoals in Oekraïne, wordt Armenië nog vaak vergeten. Maar wat in de Kaukasus gebeurt, heeft directe invloed op de rest van Europa. Sinds een paar weken bezetten Azerbeidzjaanse milieuactivisten – ik zou moeten zeggen zogenaamde «milieuactivisten» – de Lachin corridor. Door de blokkade verkeren 120.000 mensen in Nagorno-Karabach en Artsach in slechte toestand. Tekorten aan voedsel en medicijnen zijn nijpend. Eigenlijk zien we hier een poging tot etnische zuivering. Deze wegblokkade moet via diplomatieke kanalen, met wellicht Rusland, zo snel mogelijk worden opgeheven. Gebeurt dat niet, dan biedt een humanitaire luchtbrug, zoals de collega's Mulder en Ceder in Kamervragen voorstelden, een noodoptie. JA21 zal dat van harte steunen. Ik heb derhalve twee vragen aan de Minister. Wat doet Nederland aan de humanitaire situatie in Nagorno-Karabach? Hoe reflecteert de Minister op de uitspraak van 18 juni vorig jaar van commissievoorzitter Von der Leyen waarin ze president Aliyev een betrouwbare partner noemde?

Dan heb ik twee vragen over Iran en de Iraanse Revolutionaire Garde. Waarom is Nederland zo voorzichtig in zijn diplomatie ten aanzien van Iran? Is bijvoorbeeld de nucleaire deal met Iran niet al dood? Vormt Iran met zijn nucleaire centrales geen potentieel gevaar voor de stabiliteit in het Midden-Oosten? Verder verwijs ik naar het opinieartikel in de Volkskrant dat wij met tien partijen hebben ondertekend. Ten derde. De Spaanse premier Sánchez heeft opgeroepen tot vredesonderhandelingen met Poetin. Ook twijfelt Spanje nog over het leveren van zware wapens aan Oekraïne. Henry Kissinger – hij wordt dit jaar 100 – sprak op 17 januari op het World Economic Forum over vrede wanneer Rusland alle veroverde gebieden behalve de Krim- en Donbasregio's teruggeeft in ruil voor het NAVO-lidmaatschap voor Oekraïne. Hij heeft dat ook gezegd in de Süddeutsche Zeitung. Daarom heb ik twee vragen aan de Minister. Hoe duidt de Minister de uitspraken van de heer Sánchez en de heer Kissinger? Ten tweede. Is er momentum voor vredesonderhandelingen op gang aan het komen? Onze nationale expert Rob de Wijk zegt dat we nu vooral moeten gaan onderhandelen. Hoe ziet de Minister dat? Tot slot kom ik op een oude bekende van Minister Hoekstra, de CDA-politicus René van der Linden. Hij had diverse functies in het CDA en hij is oud-Voorzitter van de Eerste Kamer. Van der Linden was echter ook jarenlang belangenbehartiger van de heer Poetin en van de Azerbeidzjaanse president Aliyev kreeg Van der Linden zelfs een vriendschapsprijs. Dat is het soort prijs dat ik nou net nooit krijg. Met zulke vrienden heb je dus geen vijanden meer nodig. Ik vroeg de Minister schriftelijk om verduidelijking, maar ik kreeg maar heel weinig antwoorden die passen in de quiz Geen ja, geen nee. Daarom wil ik hierover nog wat extra vragen stellen. Ik wil van de Minister graag een verduidelijking van die jarenlange warme band van Van der Linden met Rusland en het Azerbeidzjaanse regime. Hoe kan dat? Hoe is dat mogelijk geweest? En ik heb natuurlijk de vraag hoe dat heeft kunnen gebeuren binnen het CDA, want dat vereist toch wel enige uitleg. Ik kan me dat niet voorstellen. Ik ken Van der Linden

al vele jaren, maar ik had nooit verwacht dat het zo ver kon komen. Ik zou graag willen weten hoe dat kan en waarom men dat niet eerder heeft gezien.

Dank u wel, voorzitter.

De **voorzitter**:

Dank u wel. De heer Van Dijk van de SP.

De heer **Jasper van Dijk** (SP):

Dank u wel, voorzitter. De oorlog in Oekraïne is nu bijna één jaar bezig en het geweld vanuit Rusland is onverminderd groot. Er wordt groot geweld uitgevoerd op burgerdoelen, zoals de recente raketaanval op een flat. Dat is volstrekt onacceptabel. We begrijpen dan ook de wens van Oekraïne om zich, bijvoorbeeld met Patriots, beter te kunnen verdedigen tegen dat soort aanvallen. We horen graag wat de regering precies van plan is en welke impact dat heeft op de Nederlandse krijgsmacht. Nederland zou in het bezit zijn van vier Patriotinstallaties. Wat gaat er geleverd worden? Wat blijft over? Hoe staat het met de krijgsmacht? Kunnen alle wettelijke taken nog vervuld worden? Blijft Nederland bijvoorbeeld in staat om zijn eigen grondgebied te verdedigen? Graag een reactie.

Voorzitter. We horen berichten over een nieuwe mobilisatie in Rusland. Mogelijk wordt een nieuwe invasie gepland. Dat is buitengewoon zorgwekkend. Ook vanuit Oekraïne horen we berichten over een nieuw offensief. Het kan er dus toe leiden dat de strijd de komende tijd flink gaat verhevigen. Dan is de vraag: wat wordt er gedaan om nieuw bloedvergieten te voorkomen? Kent de Minister het voorstel van de Oekraïense Minister van Buitenlandse Zaken Koeleba om in februari een vredesstop te organiseren onder bemiddeling van de VN? Graag een reactie. Hoe staat het met de pogingen vanuit Turkije om tot een bestand te komen? Dat heeft afgelopen weekend een voorstel gedaan om tot plaatselijke afspraken over een staakt-het-vuren te komen. Graag een reactie. Dan ontvang ik ook graag een reactie op de uitzending van Nieuwsuur van afgelopen zondag over het beleid van Nederland ten aanzien van Russische vluchtelingen. Bent u het ermee eens dat we moeten voorkomen dat Russische vluchtelingen ten onrechte worden teruggestuurd, waarbij zij het risico lopen alsnog naar het slagveld gestuurd te worden? Zo ja, waarom is er dan een nieuw onderscheid tussen dienstweigeraars enerzijds en groepen die niet zozeer dienstplichtig zijn, maar die wel gemobiliseerd kunnen worden anderzijds? We zagen voorbeelden van mannen die mogelijk weer worden teruggestuurd naar Rusland en die dan weer naar het slagveld moeten. Dat lijkt me zéér onwenselijk. Graag een reactie.

Voorzitter. Ik kom op Iran. Het kabinet is in gesprek gegaan met Iraniërs in Nederland. Dat is een goede zaak. Dat was ook een voorstel van de Kamer. Ook de Minister-President was daarbij. Graag ontvang ik een weerslag van dat gesprek. Welke afspraken zijn er gemaakt? Op 2 februari spreekt de Kamer tijdens een hoorzitting met de Iraanse gemeenschap. Welke analyse maakt de Minister van de Iraanse oppositie en de mogelijkheden om een alternatief voor het huidige regime te vormen? In de agenda staat dat er weer wordt gewerkt aan nieuwe sancties. Maar welke zijn dat dan? De Iraanse Revolutionaire Garde kan op de Europese terrorismelijst worden gezet, maar dat is afhankelijk van de juridische haalbaarheid. Hoe staat het daarmee? Er zijn terecht zorgen over de stappen die Iran heeft gezet in zijn nucleaire programma. Wat gebeurt daartegen? Graag een reactie.

Voorzitter. We hebben grote zorgen over de nieuwe regering in Israël. Die bestaat onder andere uit extreemrechtse partijen. Ik citeer even uit het regeerakkoord. «De nieuwe regering gaat zich richten op het versnellen van de kolonisatie van de Palestijnse gebieden, het exclusieve en onvervreembare recht van de Joden op het land Israël. De regering zal

nederzettingen in elk deel van het land Israël bevorderen en ontwikkelen.» Deelt u mijn mening dat dit onacceptabel is en dat het in strijd is met allerlei internationale afspraken? De vervolgvraag is natuurlijk: wat onderneemt deze regering daartegen? Welke stappen gaat u zetten tegen deze nieuwe regering in Israël, die zulke onaanvaardbare afspraken maakt in het nieuwe kabinetsakkoord? Voorzitter. Tot slot sluit ik me aan bij de vragen die gesteld zijn over Armenië.

De voorzitter:

Dank u wel. De heer Kuzu, DENK.

De heer Kuzu (DENK):

Voorzitter, dank u wel. De Russische invasie van Oekraïne is inmiddels een jaar aan de gang. Met het voorjaar voor de deur is het wat mijn fractie betreft belangrijk om de hulp aan Oekraïne voort te zetten. Daarom vraag ik de Minister wat de laatste stand van zaken is omtrent de Duitse blokkade voor het leveren van tanks. Wat is de stand van zaken rondom het tiende sanctiepakket? Wat is de positie van Nederland ten aanzien van het verhogen van de militaire steun via de Vredesfaciliteit? Ik zou het kabinet ook willen complimenteren met de toegezegde hulp met de Patriots. Daar zeg ik wel direct bij dat wij het chiquer en gepaster hadden gevonden als het kabinet dit nieuws bij de volksvertegenwoordiging kenbaar had gemaakt in plaats van op audiëntie bij de Amerikaanse president.

Voorzitter. In het Midden-Oosten blinkt één man zo erg uit in propaganda dat de wreedste dictators en de meest machtswellustige autocraten daar jaloers op zouden zijn. Hij bedacht bijvoorbeeld het frame dat Israël de enige democratie is in het Midden-Oosten, en buikspreekpoppen van zijn apartheidsstaat namen dit frame gretig over. Hij voert inmiddels het vierde kabinet aan, het kabinet-Netanyahu IV. Dat bestaat uit in ieder geval één crimineel, wat ophitsers, kolonisten, bezetters en zionisten. Het is een ultrarechts, extreem conservatief kabinet. Neem bijvoorbeeld Ben Gvir, de nieuwe Minister van Nationale Veiligheid, die tijdens de Sheikh-Jarrahprotesten zwaaiend met een wapen door de straten liep en van politieagenten eiste dat zij op de demonstranten schoten. Zijn eerste daad is het schenden van de status quo door met een bende kolonisten op de Haram al-Sharif te marcheren. Dat is pure provocatie. Of neem de nieuwe Minister van Buitenlandse Zaken, Eli Cohen, de ambtsgenoot van Minister Hoekstra. Ik vraag me af of deze Minister reikhalzend uitkijkt naar zijn eerste ontmoeting met Cohen. Die kondigde namelijk in een van zijn eerste speeches aan dat hij toenadering gaat zoeken tot Poetins Rusland, waardoor zelfs Gert-Jan Segers van de ChristenUnie kritiek uitte op Israël. Dan hebben we de veroordeelde belastingfraudeur en leugenaar Aryeh Deri, de Minister van Binnenlandse Zaken en van Volksgezondheid. Van het hooggerechtshof moet hij zijn post opgeven, maar dat weigert hij en hij dreigt het kabinet op te blazen. Wat mijn fractie betreft mag dat kabinet echt in duizend stukken uiteenvallen.

De zo bejubelde «enige democratie» in het Midden-Oosten, ook volgens sommigen hier, heeft in haar regeerakkoord opgenomen dat zij het hooggerechtshof gaat opheffen, zodat de nieuwe regering vrij haar gang kan gaan. En dan heb ik het nog niet eens gehad over wat er in het beleid ten aanzien van de Palestijnen gaat gebeuren.

Ik breng de Kamer graag in herinnering dat de AIV het kabinet al in 2013 adviseerde maatregelen te nemen tegen Israël als het land zou doorgaan met de uitbreiding van nederzettingen. Ik zei het net al: in 2013 waren er 325.000 kolonisten en nu zijn dat er 500.000. In 2020 nam de Kamer, met steun van het CDA – ik bedank de partij van mevrouw Mulder daarvoor – een motie aan van linkse partijen onder aanvoering van de PvdA, waarin de regering werd gevraagd maatregelen in kaart te brengen voor het

geval dat Israël overgaat tot annexatie. Ik vraag me af hoe het eigenlijk staat met de uitvoering van die motie. Welke maatregelen gaat het kabinet nemen als er daadwerkelijk wordt overgegaan tot het stelen van land? Voorzitter. Het Israëlische regeerakkoord komt feitelijk neer op de annexatie van de Westelijke Jordaanoever. Geloofst deze Minister nog steeds in de tweestatenoplossing? Is het niet tijd – volgens mij is dat veel te laat – om van dit krankzinnige idee af te stappen en achtereenvolgende Israëlische regeringen verantwoordelijk te houden voor het mislukken van de tweestatenoplossing? Nee, in plaats daarvan beloont de EU Israël met een associatieakkoord en met handelsvoordelen, en wordt er ook met de Palestijnen onderhandeld over een akkoord dat in werking zou kunnen treden als er ooit een Palestijnse staat zou kunnen komen. Ridiculer kan het eigenlijk niet. Waarom heeft Nederland – dat is mijn laatste vraag – zich onthouden van de stemming bij de VN om de 75-jarige bezetting internationaalrechtelijk te laten toetsen door het Internationaal Gerechtshof? Als je je onthoudt van dit soort stemmingen, hoe kan je er dan nog voor pleiten dat de bezetting op basis van internationaal recht moet plaatsvinden? Voorzitter, een laatste zin. Ik vind het echt de hoogste tijd dat de regering haar standpunt over het Israëlisch-Palestijns conflict grondig gaat herzien. Dank u wel.

De voorzitter:

Dank u wel. U heeft interrupties, dus u kunt nog wat spreektijd extra krijgen. De heer Eppink, JA21.

De heer Eppink (JA21):

Ik kijk hier toch wel van op. Ik vind dit toch een beetje een hatespeech tegen de staat Israël. Ik heb de indruk dat de heer Kuzu een effectief oppositielid zou zijn in de Knesset. Hij spreekt over Israël alsof Israël doet dat het de enige democratie is in het Midden-Oosten. Dan zou ik toch graag willen weten wat die andere democratieën zijn. Is dat dan Turkije? Misschien is dat voor u wel zo. Of is het Qatar? Of is het Saudi-Arabië? Israël is een land waar eerlijke, vrije verkiezingen worden gehouden. Het gaat er in de politiek soms hard aan toe. De meerderheden zijn gering. Een regering vormen is niet makkelijk. Maar ondanks al die verschillen in Israël heeft Israël als staat altijd overleefd, zelfs verschillende oorlogen. U moet daar ook wat meer respect voor hebben. U spreekt eigenlijk respectloos over Israël. Israël is in veel opzichten een voorbeeld voor de rest van de Arabische wereld.

De heer Kuzu (DENK):

Dan moeten we het volgens mij met elkaar hebben over wat nou eigenlijk een democratie is. In een democratie worden de inwoners van een land op een gelijkwaardige manier behandeld. In een democratie is het zo dat de machthebbers anderen niet onderdrukken. In een democratie is het zo dat er sprake is van een rechtsprekende macht die onafhankelijk opereert van de uitvoerende macht en van de wetgevende macht. Dit zijn allemaal punten. Ik vind het raar dat de heer uhm ...

De heer Eppink (JA21):

Eppink heet ik.

De heer Kuzu (DENK):

Sorry. Ik vind het raar dat de heer Eppink dat niet inziet. Als je nu gaat kijken naar de plannen van de Israëlische regering, zie je dat ze het Hooggerechtshof willen opheffen. Dat betekent dat de rechtsprekende macht uitgeschakeld wordt. Als dat gebeurt, gaat de volledige bevoegdheid naar het parlement. Dan heeft deze regering de vrije hand om alles te doen en laten wat ze wil. Dat kan nooit de bedoeling zijn in een

democratie. In het Midden-Oosten loopt er geen ander land te koop met de bewering dat het het beste systeem van de hele regio heeft. Dat doet dit land toevallig wel en dat vind ik onterecht.

De voorzitter:

Dank u wel. Dan gaan we naar mevrouw Piri van de Partij van de Arbeid voor haar bijdrage in de eerste termijn. Gaat uw gang.

Mevrouw **Piri** (PvdA):

Dank u wel, voorzitter. Vanavond spreek ik mede namens de fracties van GroenLinks en Volt. We worden steeds groter!

De voorzitter:

Dit wordt spannend!

Mevrouw **Piri** (PvdA):

Ik zie dat er al meteen een nieuwsmoment in zit.

Voorzitter. Ik start met Oekraïne. We zien allemaal dat opschaling nodig is vanwege de dreiging van een nieuw Russisch offensief en ook vanwege een patstelling waar de oorlog zich momenteel min of meer in lijkt te bevinden. De raketbeschietingen gaan door, er worden ballistische raketten ingezet en we hebben deze week natuurlijk ook gezien wat voor verschrikkelijke effecten dit soort oorlogsmisdaden hebben, ook als we kijken naar wat er in Dnipro is gebeurd. Daarom steunen onze fracties het investeren in een luchtafweer voor Oekraïne. We zijn ook blij dat Nederland bereid is om met de Amerikanen en Duitsland mee te doen aan de levering van de Patriots. Collega's hebben al gevraagd of er al meer bekend is en of de Minister al meer kan zeggen over welke concrete bijdragen Nederland zal leveren en vooral hoe snel een en ander inzetbaar zal zijn, wetende dat trainingen over het algemeen tien maanden duren. Ik begrijp dat er nu aan een verkorte training van tien weken wordt gedacht. Kan de Minister dat bevestigen? Het is ook nodig om te investeren in de gevechtskracht van Oekraïne. Bovenaan die wensenlijst staan natuurlijk de gevechtstanks, heel specifiek de Leopard 2-tanks.

Mevrouw **Piri** (PvdA):

Die zijn op korte termijn nodig. Morgen is het overleg in Ramstein. Heeft de Minister gesprekken gevoerd met leden van de Duitse regering om akkoord te geven op het verzoek van onder andere Finland en Polen om die Leopard 2-tanks te leveren en om ook vanuit Duitsland een bijdrage te doen? Kan de Minister verhelderen wat de logica is van het verzoek van de Duitsers om dat te koppelen aan de Abrams-tanks van de Verenigde Staten? Want die logica is mij niet duidelijk.

Onze fracties hopen morgen op een eensgezinde, krachtige uitkomst, omdat we niet zouden kunnen rechtvaardigen dat de Russen ook maar enige kans van succes hebben in Oekraïne. Dat zou een enorme nederlaag zijn voor heel Europa en een enorme bedreiging voor alles waar wij voor staan.

Dan over Iran en de gruwelijke executies. Gelukkig zag ik dat de Minister daar ook tijdens het reces op heeft gereageerd en geacteerd. We vrezen voor het ergste onder deze president, Raisi. Hoe lopen de gesprekken over meer persoonsgerichte sancties? Collega's vroegen er eerder al naar. We maken ons grote zorgen over leden van het diplomatiek korps die mogelijk betrokken zijn bij bedreigingen van Nederlandse Iraniërs hier. Kan de Minister verzekeren dat dat soort signalen echt serieus worden opgepakt en dat er wordt gehandeld als dat nodig is?

Dan over Nagorno-Karabach. Gelukkig zag ik de tweets van de Minister voor deze vergadering. Dat betekent dat ik een aantal vragen niet meer hoeft te stellen. Ik ben in ieder geval blij dat Nederland dit oppakt. Ik denk

dat het heel belangrijk is dat we dat diplomatieke offensief doorzetten, ook met Europese collega's.

Dan over de lunch met de Palestijnse Minister-President. De inzet in de geannoteerde agenda is wat onze drie fracties betreft echt volstrekt onvoldoende. Ik vond de input van het ministerie voor deze lunch zeer eenzijdig, omdat we ons zeer grote zorgen maken over de plannen van de nieuwe Israëlische regering. Plannen om de bezetting te bestendigen en de nederzettingen uit te breiden zijn onaanvaardbaar. In navolging van collega Kuzu: er is een motie aangenomen door deze Kamer om op z'n minst in kaart te brengen wat je met name in EU-verband zou kunnen doen als er toch tot annexatie wordt overgegaan. Die motie is nog van voor deze Minister de Minister was, alleen is die nooit uitgewerkt. Zou de Minister de motie op korte termijn willen oppakken? Dat was het, voorzitter.

De **voorzitter**:

Hartstikke goed. Dank u wel. De heer Van der Staaij, SGP. Gaat uw gang.

De heer **Van der Staaij** (SGP):

Dank u wel, voorzitter. Vanavond is al ruimschoots aan de orde gekomen hoe de oorlog in Oekraïne helaas nog altijd zijn voortgang heeft, dat dat grote gevolgen heeft en dat Oekraïne onze steun, ook militaire, verdient. Ik heb nog een vraag over de Patriots. In de discussie kwam even naar voren dat we rekening moeten houden met wat we nodig hebben voor onze eigen landsverdediging en dat we steeds moeten toetsen of we dat overeind houden. Mijn vraag is: hoe wordt dat getoetst? Wordt dat in NAVO- en EU-verband zorgvuldig afgestemd?

Voorzitter. Een hele andere dimensie van de agressie van Rusland tegenover Oekraïne is dat er in West-Afrika – de Sahel en de West-Afrikaanse staten staan op een andere manier op de agenda, in een breder perspectief – tekorten zijn aan kunstmest en graan. Daardoor stijgen de prijzen en neemt de armoede toe, wat uiteindelijk geen goede bijdrage levert aan de ontwikkeling van de veiligheid in die regio. Mijn vraag is: wat is de langetermijninzet om te kunnen voorzien in de wereldwijde behoefte aan voldoende en betaalbaar graan en kunstmest? Iran is op een hele nare manier actief in de Sahelregio. Er zijn jihadistische golven in Noord-Benin. De export van gedachtegoed vanuit Iran heeft hele negatieve gevolgen voor het vreedzaam samenleven van de bevolkingsgroepen daar. We zien dat het Iraanse regime zijn tentakels uitstrekt tot ver voorbij Hezbollah en andere terreurgroepen in de directe omgeving. Wat ons betreft is dat een extra reden om de Revolutionaire Garde toe te voegen aan de EU-terrorismelijst. Wat ons betreft worden er ook verregaande sanctiemaatregelen genomen, die onder het JCPOA werden opgeschort. Landen als Mali, Benin en Niger zijn strategische partners tegenover dat jihadisme. Daarom is het goed dat ook dat op de agenda staat en dat er verder in kaart wordt gebracht aan welke steun zij behoefte hebben. We zien dat ook de veiligheidsdiensten, de politie en het leger behoefte hebben aan uitrusting en training. Wat kunnen we in dit verband vanuit Europa verwachten?

Voorzitter. Ten aanzien van de situatie in Armenië sluit ik me van harte aan bij degenen die grote zorgen hebben uitgesproken over de humanitaire situatie die ontstaan is door de blokkade van de verbindingsweg. Ik ben benieuwd wat het perspectief is om een einde te maken aan die blokkade en die schrijnende humanitaire situatie. Ik hoor ook graag van de Minister wat de alternatieve mogelijkheden zijn, zoals de humanitaire luchtbruggen die door diverse collega's zijn geopperd. Het is heel belangrijk om hier stevig op te blijven inzetten.

Voorzitter, tot slot. Inzake Israël en het Midden-Oosten willen wij beklemtonen dat het van belang is om niet in te stemmen met eenzijdige anti-Israëlische resoluties in de Verenigde Naties. Daarover is ook een

Kameruitspraak aangenomen. Wij willen nadrukkelijk de aandacht vestigen op de mogelijkheid om soms, om die reden, tegen te stemmen en ons niet alleen te onthouden van stemming. Wij zijn benieuwd wat de Minister als perspectief ziet voor de terreinen waarop we in de EU-Israël Associatieraad juist verder zouden kunnen komen, zoals landbouw, watermanagement en hightech. Tot slot horen we ook graag of zaken als misbruik maken van hulp gelden en haatzaaien stevig worden geadresseerd in de gesprekken met de Palestijnse autoriteit. Voorzitter, tot zover mijn inbreng.

De voorzitter:

Dank u wel. U heeft een interruptie van mevrouw Agnes Mulder van het CDA.

Mevrouw **Agnes Mulder** (CDA):

Mijn fractie maakt zich best wel zorgen over de hervormingen van de rechterlijke macht die het nieuwe kabinet in Israël heeft aangekondigd. Deelt de fractie van de SGP die zorgen?

De heer **Van der Staaij** (SGP):

Ik weet dat daar veel discussie over is. Dat is binnen Israël en bij het hoogerechtshof aan de orde, dus ik denk dat Israël mans genoeg is om daar zelf op een goede manier mee verder te gaan.

De voorzitter:

Mevrouw Mulder, aanvullend.

Mevrouw **Agnes Mulder** (CDA):

In Europa hebben een aantal landen daar ook moeite mee. Ik denk dan aan Hongarije. Daar vinden we met z'n allen wat van. Of vindt de SGP-fractie daar ook niks van?

De heer **Van der Staaij** (SGP):

Daar is al zo veel duiding over dat we niet het idee hebben dat dit punt onderbelicht wordt. In het verleden ben ik bij bezoeken aan Israël vanuit Palestijnse gebieden aangesproken over incidenten die hebben plaatsgevonden. Maar vervolgens zag ik dat prominent in Israëlische kranten staan. Die zaken werden ook bij de rechter aangekaart. Eerlijk gezegd vind ik juist dat er weleens weinig oog is voor wat er in positieve zin gebeurt. Er is in het verleden veel te doen geweest over die kwestie rond de muur. Daar kwamen correcties op op grond van rechterlijke uitspraken. Dat vind ik waardevol. Daarvoor moeten we ons zeker blijven inzetten in Israël.

De voorzitter:

Voordat we verdergaan, heeft mevrouw Piri nog een vraag aan de heer Van der Staaij.

Mevrouw **Piri** (PvdA):

De heer Van der Staaij heeft in zijn inbreng aandacht besteed aan de situatie in Armenië, specifiek in Nagorno-Karabach. Tegelijkertijd hoor ik hem zeggen dat je eigenlijk geen kritiek mag hebben op Israël. Dat doet me eraan denken dat Israël drones levert aan Azerbeidzjan voor het conflict tussen Armenië en Azerbeidzjan. Ik vroeg me af wat de opvatting van de SGP daarover eigenlijk is. Is het goed dat Israël die drones inzet in het conflict met Armenië?

De heer **Van der Staaij** (SGP):

Ik heb er geen behoefte aan om hier op alle onderwerpen Israël de maat te nemen. Kritiek mag er zijn – die is er ook volop – maar bij alles wat er in de wereld aan de orde is, vind ik het onbegrijpelijk dat alle aandacht

gevestigd moet worden op wat Israël doet. Wij willen veel meer kijken naar de gelijkgezindheid die er is, naar hoe je daar een positieve impuls aan kan geven en naar hoe je tot politieke oplossingen kan komen in het conflict dat zich daar voordoet. Ook bij alle andere onderwerpen herkennen we ons vaak niet in die extreme kritiek. Onze inzet voor Nagorno-Karabach is natuurlijk ook van harte om te komen tot een positieve ontwikkeling en een afname van geweld. Die blokkade moet weg en de humanitaire situatie moet verbeteren. Dat is wat we daarin voorstaan.

De voorzitter:

Dank u wel. Mevrouw Mulder van het CDA, uw eerste termijn.

Mevrouw **Agnes Mulder** (CDA):

Voorzitter, dank. Allereerst complimenten aan het kabinet voor wat ze de afgelopen dagen en weken allemaal hebben gedaan. Het is heel onrustig in de wereld. We bespreken vandaag dus belangrijke onderwerpen. De situaties in Oekraïne, Iran, Armenië en Israël-Palestina vragen natuurlijk om een debat.

Een van de zaken die naar voren kwam was de mogelijke levering van Patriots samen met de VS en Duitsland. Onze fractie staat daar positief tegenover, maar als er iets wordt geleverd, of dat nou een heel systeem is, een deel van een systeem of een training, willen we wel graag dat het materieel onmiddellijk wordt vervangen en opnieuw in bestelling gaat. Je hebt dat namelijk niet volgend jaar alweer op de plank liggen, zoals met een auto. We hebben dit ook nodig voor onze eigen verdediging. Het lijkt ons dus goed dat er onmiddellijk vervanging wordt aangeschaft.

Ik heb vorig jaar ook al vragen gesteld over tanks en het leveren daarvan. Helaas wil Duitsland die tot op heden nog niet leveren. Ik ben benieuwd of de Minister daar al wat meer over kan zeggen. Wij hopen natuurlijk dat morgen in Ramstein duidelijk wordt dat die tanks geleverd gaan worden, ook omdat ik vandaag op een nieuwssite las dat Polen anders wel zelf gaat leveren. Het zou toch een beetje een gemiste kans zijn als we dat niet met z'n allen kunnen doen. In dat opzicht lijkt het me ook belangrijk om Zwitserland ervan te overtuigen dat ze natuurlijk neutraal kunnen zijn, maar dat er ondertussen wel het een en ander aan de hand is dat hen ook raakt. Misschien gebeurt dat indirect, net zoals het ons raakt, maar we staan allemaal wel voor dezelfde waarden. Daaraan mogen we hen best herinneren.

Voorzitter. Dan de sancties. Collega's hadden het daar ook al over. Hoe gaat het daar verder mee? Wat zou nog uitgebreid kunnen worden? We weten dat het Centre for Research on Energy and Clean Air ook suggesties heeft. Ik kom mogelijk met een motie daarover. Dat zijn allemaal dingen waar we aan zouden kunnen werken om Rusland toch nog even extra de voet dwars te zetten, zodat ze niet extra verdienen aan olie en alles.

Voorzitter. Ik ga zo over naar Armenië, maar ik wil nog even aandacht vragen voor een onderwerp dat ook de Minister raakt: de kindervervoeringen. Hij noemde die begin deze week expliciet. Heeft Oekraïne hulp nodig om zaken verder in kaart te brengen? Kunnen wij hen daarbij helpen? Want je kan je gewoon niet voorstellen dat dit nu daadwerkelijk in Europa plaatsvindt.

Voorzitter. Iets heel positiefs wat Oekraïne en zijn inwoners helpt, is de mogelijkheid is om uitgebreid contact te hebben door een satelliet. Zou zo'n satellietstelsel ook op andere plekken in de wereld kunnen helpen? Misschien helpt dat de inwoners van Iran of van Nagorno-Karabach. Wordt er gekeken naar dat soort opties om de civil society te ondersteunen?

Er zijn veel vragen gesteld over Armenië. De luchtbrug staat ook in mijn schriftelijke vragen. Misschien kan de Minister daarop ingaan.

Voorzitter. Dan Iran. We willen er gewoon toe overgaan, samen met de rest van Europa, om de Revolutionaire Garde als terroristische organisaties te bestempelen.

Voorzitter. Ik heb in een interruptie net al iets gezegd over de hervormingen van de rechterlijke macht in Israël. Ik maak me daar heel erg zorgen over. Ik vind het juist altijd een baken van democratie, dus het bevreemdt mij dat ze deze stappen zetten. Je zou op z'n minst moeten luisteren naar je rechterlijke macht, die een duidelijke uitspraak heeft gedaan. Ik hoop dat de democratie standhoudt. We weten natuurlijk al wie als eersten de ergste effecten zullen merken van de aankondiging van extra settlements. Dat lijkt op een annexatie; dat gaat niet de goede kant op. Graag een reactie van de Minister. Gaat hij daarover volgende week in gesprek met zijn counterpart?

De voorzitter:

Mevrouw Mulder, u bent ver over uw tijd heen. U heeft in ieder geval twee interrupties. Eerst de heer Van Dijk en daarna de heer Kuzu.

De heer Jasper van Dijk (SP):

Ik deel de zorgen van mevrouw Mulder over de nieuwe regering in Israël volledig, die openlijk zegt: we moeten door met de annexatie van Palestijns gebied. Ik deel ook wat zij zei over de rechterlijke macht, namelijk dat die wordt aangevallen. Is zij het dan ook met mij eens dat we als Tweede Kamer echt moeten bekijken wat een volgende stap kan zijn? We hebben in 2020 al gezegd: je moet opties in kaart brengen voor maatregelen. Nu neemt deze nieuwe regering weer nieuwe stappen, die nog meer in strijd zijn met het internationaal recht. Moeten we niet kijken wat Nederland als statement kan maken, desgewenst in Europees verband, bijvoorbeeld om paal en perk te stellen aan de handel met illegale nederzettingen?

Mevrouw Agnes Mulder (CDA):

Wij hebben best wel zorgen over hoe dat zich allemaal ontwikkelt. Dat gaat wat ons betreft niet de goede kant op. Ik denk dat het heel terecht is dat er vragen zijn neergelegd over de nadere uitvoering van de motie, dus ik wacht eerst even de reactie van de Minister daarop af. Ik wil graag weten of hij mijn zorgen deelt. Ziet hij ook wat er gebeurt? Ik ben kort rapporteur geweest voor Hongarije, dus ik neem Hongarije de maat, maar op deze manier neem ik ook Israël de maat. Als je dat doet, moet je tien keer zo hard naar jezelf kijken. Dat hoort er ook nog eens bij, want ook hier gaat misschien niet altijd alles even vlekkeloos. We hebben zo'n associatieverdrag met ze getekend omdat we democratieën ondersteunen. Dat vind ik ook waardevol, maar dan moet je wel kijken of dat goed wordt uitgevoerd. Daar heb ik gewoon zorgen over. Die zorgen gaan niet alleen over de mensen in de Palestijnse gebieden, maar net zo hard over de mensen in Israël zelf.

De voorzitter:

Dank u. De heer Kuzu had een soortgelijke vraag, dus we gaan door met de laatste spreker in de eerste termijn: de heer Dekker van Forum voor Democratie.

De heer Dekker (FVD):

Voorzitter. Zijn wij in Nederland met ons buitenlandbeleid wel voldoende met het Nederlandse belang bezig? Laten we ons niet te veel voor het karretje van anderen spannen? Spelen we niet te veel de dominee of politieagent in zaken die ons, strikt genomen, niet aangaan? In de dossiers van Oekraïne, Nagorno-Karabach en Iran zie ik dezelfde patronen terugkomen. De militaire schermutselingen in Oekraïne krijgen steeds meer zichtbare trekken van een oorlog tussen de NAVO en

Rusland. Dat wordt nog eens onderstreept door de Oekraïense Minister van Defensie, Reznikov, die opmerkte dat Oekraïne de facto een NAVO-lid is. Naar ik begrijp, gaan er nu stemmen op dat Oekraïne zich direct bij de NAVO zou moeten aansluiten en dat dit militaire verband het verloren terrein zou moeten heroveren. Kissinger zei deze week zoiets bij het World Economic Forum en de premier van Finland was hier ook zeer uitgesproken over.

Voorzitter. Ik zal het niet nog eens uitgebreid hebben over de oorlog in Oekraïne. De positie van Forum voor Democratie daarover is bekend: met alle diplomatieke middelen alles op alles zetten om een staakt-het-vuren te bereiken, het bloedvergieten te beëindigen en vervolgens besprekingen te voeren om een soort hernieuwd Minsk-akkoord te bereiken. Dat zal wel niet meevallen, want het Westen heeft zijn geloofwaardigheid aan de onderhandelingstafel grondig verknoeid nu ook Angela Merkel en François Hollande triomfantelijk hebben toegegeven dat ze Rusland succesvol hebben bedrogen bij de Minsk-onderhandelingen. De Nederlandse regering noch haar NAVO-partners lijken op dit moment de vreedzame kant op te werken. Integendeel: het wapengekletter wordt opgevoerd, er worden meer geld en wapens naar Oekraïne gestuurd en de spanning wordt op allerlei manieren verder verhoogd. Er is nu steeds meer speculatie in de richting van een formele NAVO-betrokkenheid, waardoor Nederland dus formeel in een oorlogsverhouding zou kunnen geraken met Rusland, zo'n beetje de grootste kernmacht ter wereld. De waanzin regeert, lijkt het.

De andere buitenlandse zaken van enig belang staan natuurlijk al snel in het teken van de Oekraïne-situatie. Zo zijn beschouwingen over Iran en over Azerbeidzjan en Armenië hier niet los van te zien. De problematiek rondom Nagorno-Karabach gaat vele jaren terug. In het verleden speelde Rusland hierin een stabiliserende rol, maar dat is in de huidige situatie minder gemakkelijk. De betekenis van het trilaterale akkoord van 2020 is daarmee twijfelachtig geworden. Het ligt wat Forum voor Democratie betreft niet voor de hand om op dit moment vanuit Nederland veel energie te steken in deze onoverzichtelijke regio. Het is eenvoudig gezegd onze zaak niet.

Iran heeft zich duidelijk aan de kant van Rusland gepositioneerd, hetgeen gezien zijn slechte relatie met de VS, die al sinds 1979 wordt onderhouden, wel logisch is. Dat betekent tegelijkertijd dat de berichtgeving over Iran, die bijna uitsluitend via westerse persbureaus loopt, ongetwijfeld sterk negatief wordt aangezet. Economische sancties knevelen dit land en zijn bevolking al vele jaren. In de pers wordt Iran, dat 40 keer zo groot is als Nederland, dat meer dan 85 miljoen inwoners heeft en dat een rijke historie heeft, nogal eens weggezet als barbaars, achterlijk en gevaarlijk, maar je voelt op je klompen aan dat dit niet het hele verhaal kán zijn. Ook hier is het niet helemaal duidelijk waarom Nederland zo graag een voortrekkersrol wil spelen om de Iraanse autoriteiten onder druk te zetten. Het lijkt alsof wij ons wel erg gemakkelijk voor het karretje van de Amerikanen laten spannen.

Samenvattend, voorzitter. Laten wij onze diplomatieke en vreedstichtende traditie maximaal aanwenden om zo snel mogelijk een staakt-het-vuren en besprekingen te bewerkstelligen in Oekraïne. Laten we geen al te grote broek aantrekken en ons niet voor karretjes van anderen laten spannen bij het opvoeren van spanningen in gevoelige regio's. En last but not least: laten wij het Nederlands belang vooropstellen bij ons buitenlandbeleid. Dank u wel.

De voorzitter:

Dank u wel. Er zijn in ieder geval drie vragen. Eerst mevrouw Mulder, daarna de heer Kuzu en daarna de heer Eppink. Mevrouw Mulder.

Mevrouw **Agnes Mulder** (CDA):

Mijn vraag gaat over Armenië en Nagorno-Karabach. Er zitten hier ook mensen met familie uit Armenië op de tribune, mensen die al een tijd in Nederland wonen maar die wel familie daar hebben. Vanmiddag sprak ik met ze. Ze hebben drie dagen achter elkaar hier in de kou aandacht gevraagd voor familie en vrienden in die regio, omdat er geen voedsel meer die kant opgaat. Vindt het Forum voor Democratie dan niet dat je toch wel moet proberen om voedsel die kant op te krijgen, al zou het zijn via de VN of via het Rode Kruis of wat dan ook, en dat je daar wel invloed op zou kunnen mogen uitoefenen?

De heer **Dekker** (FVD):

Humanitaire crisissituaties zijn altijd pijnlijk. We moeten er altijd proberen aan bij te dragen om daar de problematiek te lenigen als het enigszins kan, dus daar zijn we absoluut niet tegen. Het is alleen niet ons aandachtsgebied en we zullen ons dus terughoudend moet opstellen wat mij betreft. We hoeven geen voortrekkersrol te spelen bij dat soort vraagstukken in regio's ver van ons weg.

De **voorzitter**:

Mevrouw Mulder, aanvullend.

Mevrouw **Agnes Mulder** (CDA):

Dan lijkt zo'n regio misschien ver weg, maar we hebben hier natuurlijk ook een heel aantal Nederlanders met een achtergrond en met familie en vrienden daar. Laat u dat dan helemaal koud?

De heer **Dekker** (FVD):

Dat laat ons geenszins koud. We kunnen alleen niet alle problematiek van de hele wereld op onze nek nemen. Dus natuurlijk, zodra wij iets kunnen doen om te helpen moeten we dat vooral niet nalaten. Maar om een voortrekkersrol te spelen bij problematiek in regio's waar we heel weinig mee te maken hebben, vind ik geen verstandige zaak, want we hebben problemen genoeg in eigen huis.

De heer **Kuzu** (DENK):

Op zich is dat een hele rare redenering, want ik haal even een citaat uit 2019 van de partijleider van de heer Dekker erbij. Ik quote, en dat doe ik tot op de puntjes nauwkeurig voordat ik word beschuldigd van valse citaten: «Wij steunen Israël onvoorwaardelijk. Het is onze bondgenoot, het is een democratie.» Ik vraag me af: is dat nog steeds de mening van Forum voor Democratie wanneer we zien dat er steeds meer Palestijns land wordt bezet, dat onschuldige Palestijnen worden neergeschoten, dat kinderen worden vermoord, en zo kan ik nog wel een tijdje doorgaan? Maar is Israël nog steeds een bondgenoot, onvoorwaardelijk, voor Forum voor Democratie?

De heer **Dekker** (FVD):

Dat is een goed punt. Ik ben geneigd om dat standpunt toch enigszins te nuanceren. Wij geloven in de tweestatenoplossing. Wij geloven in internationale afspraken op dat punt. Wij maken ons ook zorgen over de ontwikkeling binnen Israël zoals die nu bestaat, wat niet betekent dat het geen bondgenoot is, wat niet betekent dat we Israël niet steunen, maar de nuance is wel aanwezig.

De **voorzitter**:

De heer Kuzu, aanvullend.

De heer **Kuzu** (DENK):

Ik vind het een positief, verrassend antwoord, want in ieder geval zit er op dit punt enige nuance. Ik hoop dat die nuance ook wordt doorgetrokken

naar afspraken die niet meer in contrast staan met internationaal recht. Als de heer Dekker dan ook zou kunnen aangeven dat hij in dezen het internationaal recht steunt, zou ik hem willen vragen waarom hij dan niet voor het internationaal recht staat wanneer het gaat over Rusland versus Oekraïne.

De heer **Dekker** (FVD):

Dat is een hele goede opmerking. De situatie in Israël is al jarenlang uiterst complex. Zonder nuance kom je daar echt geen stap verder. Dan moet je je vasthouden aan afspraken die links en rechts gemaakt zijn om in ieder geval enige lijn in je positie te houden. In het geval van de Oekraïne en Rusland – daar hebben we het over gehad – is de situatie recentelijk enorm veranderd en wordt er heel sterk één kant van de zaak belicht, naar onze overtuiging. Dat is één. Een tweede is dat de situatie in de Oekraïne ook van onmiddellijke invloed is op de veiligheid van Nederland in directe zin. Wij zijn daar dus wel degelijk een direct betrokkene bij als lid van Europa. Dat is een andere situatie in Israël.

De **voorzitter**:

De heer Eppink en daarna de heer Ceder.

De heer **Eppink** (JA21):

Ik heb een vraag over de opmerkingen over Iran. Ik heb de indruk dat de heer Dekker vindt dat het allemaal wel meevalt in Iran. Hij zegt dat het wat overdreven is dat Iran als barbaars wordt neergezet. Maar vindt de heer Dekker niet dat het regime in Iran barbaars is?

De heer **Dekker** (FVD):

Of het regime in Iran barbaars is, vind ik moeilijk vast te stellen. Ik kan niet ontkennen dat de berichtgeving zoals die tot ons komt, bijna onontkoombaar tot die conclusie leidt. Ik moet alleen eerlijk zeggen dat ik sterk de indruk heb dat die berichtgeving wel heel eenzijdig is, dus ik ben nog steeds onzeker over hoe scherp je dit nou werkelijk moet zien. Op dit moment ben ik het met de heer Eppink eens dat de indruk zeker is dat het regime van Iran niet deugt, maar ik sta toch wel open voor andere berichtgeving.

De **voorzitter**:

Dan gaan we naar de heer Ceder ... O, een aanvullende vraag van de heer Eppink. Dat mag.

De heer **Eppink** (JA21):

Ik wil dan toch de kennis van de heer Dekker wat opfrissen, want het is wel zo dat er jaarlijks in Iran – welke leider er ook is, of het de heer Raisi is of Rohani – circa 3.000 tot 3.500 executies zijn. Mensen worden opgehangen aan bouwkransen enzovoort. Elke keer is dat het geval. Dan kun je toch niet zeggen dat je niet echt weet of dat barbaars is? Dat is wel zo. Er komen ook miljoenen mensen de straat op om zich te verzetten tegen die machthebbers. Heeft de heer Dekker daar enig begrip voor?

De heer **Dekker** (FVD):

Ja, die kant van het verhaal ken ik. Dat is uitermate zorgwekkend, daar ben ik het helemaal mee eens. Aan de andere kant moeten we wat mij betreft niet vergeten dat Iran indertijd de Verenigde Staten heeft doen vluchten uit dat land. Sinds 1979 wordt Iran al kort gehouden met allerlei sancties en is de berichtgeving over Iran die ons bereikt, alleen maar berichtgeving met een kleuring van Amerikaanse persbureaus. Dat zegt niet dat het onjuiste berichtgeving is, maar ik ben dan wel achterdochtig of ik niet een kant van het verhaal mis. Dat is in feite de kern van mijn opmerking. Ik zeg niet dat we een fan zijn van Iran, integendeel. Ik zeg

alleen dat ik iets terughoudend zou willen zijn in het nu keihard, definitief veroordelen van het regime, omdat ik niet goed kan overzien wat de andere kant van het verhaal is, en daar zijn we wel naar op zoek.

De voorzitter:

We hebben nog twee interrupties: de heer Ceder en daarna de heer Brekelmans. De heer Ceder.

De heer Ceder (ChristenUnie):

Ik kijk even terug naar wat Forum voor Democratie eerder van Armenië heeft gevonden. Twee jaar geleden, op 3 oktober, heeft de heer Baudet samen met de heer Van Haga Kamervragen gesteld die nog steeds op de website staan, met als titel: agressie tegen Armenië moet stoppen. Er worden flink wat vragen gesteld. Over het gedrag van Azerbeidzjan wordt de positie ingenomen dat dit niet zonder gevolgen mag blijven en dat Nederland zich aan de zijde van de christelijke Armeniërs zou moeten scharen. Er worden ook vragen gesteld als: hoe verklaart u de afzijdige houding in dit conflict aan de grens van Europa? Ik doe een poging om te begrijpen of u bent geëvolueerd in uw standpunt. Verandert dat per keer? Is de positie of het conflict nu anders dan twee jaar terug? Is dat omdat er een andere woordvoerder is? Dit vraag ik omdat heel veel Kamerleden hun zorgen over de situatie hebben uitgesproken. Ik verbaas mij toch wel over de reactie, niet alleen over Armenië maar ook over andere landen. Ik ben even benieuwd hoe dat zich tot elkaar dient te verhouden volgens u, want ik wil een poging doen om u te begrijpen.

De heer Dekker (FVD):

De kern van onze visie op het buitenlandbeleid heb ik net getracht weer te geven. Die is: laten we niet een grote broek aantrekken, als dominee of als politieman, over gebieden die ver weg liggen en moeilijk te beoordelen zijn. Dat betekent niet dat we plotseling een tegengestelde visie hebben aan een paar jaar geleden. Het betekent alleen wel dat we wat terughoudender, wat voorzichtiger, wat bescheidener zijn in het onmiddellijk innemen van een positie en overgaan tot actie. De kern van mijn betoog was dat wij wel heel erg vooraan gaan staan bij het niet alleen beoordelen maar ook actie ondernemen in omgevingen waarvan wij het fijne niet weten, waar wij zelf weinig belang hebben, als Nederland, en onmiddellijk een grote stap voorwaarts willen maken. De positie en de visie zijn inhoudelijk niet veranderd, maar wat mij betreft zijn wij bescheidener geworden in de uitwerking.

De heer Brekelmans (VVD):

Ik wil toch nog even doorvragen over Iran. Ik ben wel benieuwd naar die andere kant van het verhaal volgens de heer Dekker. Je kunt op Twitter de uitingen lezen van de leiders van het regime in Iran. Die zeggen heel openlijk: als een vrouw geen hoofddoek draagt, moet zij worden bestraft; demonstranten sluiten we op en die worden geëxecuteerd. Daar is helemaal geen alternatieve framing bij. Daar is geen alternatief verhaal bij, zoals Rusland dat ten opzichte van Oekraïne doet. Zij komen daar openlijk voor uit. Wat is nou de reden dat de heer Dekker, als hij dat leest, denkt: ik heb daar sympathie voor en ik kies toch de kant van het regime op het moment dat daar in de Kamer breed kritiek op geleverd wordt?

De heer Dekker (FVD):

Ik heb geen sympathie voor die posities, maar ik heb wel belangstelling voor de andere kant, bijvoorbeeld in het geval van die demonstraties. Als je dan doorzoekt naar bronnen van Iraanse kant, dan kom je uiteindelijk op situaties waarbij er politieagenten zouden zijn doodgestoken, volgens de andere kant van het verhaal dan, en de mensen die dat gedaan hebben, de schuldigen daarvan, worden bestraft en opgehangen. Daar

ben ik nog steeds niet blij mee, maar dat is toch een iets andere kleuring dan wanneer het onschuldige, vredelievende demonstranten zouden zijn. Ik weet het niet. Ik kan de definitieve afweging niet goed maken. Ik zeg alleen dat ik wel open sta voor nuancering van de berichtgeving over dat gebied, omdat anders het beeld wel heel extreem wordt. Laat ik het eerlijk zeggen: ik vertrouw de berichtgeving niet honderd procent. Ik vermoed dat er een andere kant bestaat die ik niet ken.

De voorzitter:

Aanvullend, de heer Brekelmans.

De heer Brekelmans (VVD):

Ja, waar moet je beginnen? Forum voor Democratie zegt altijd: wij zijn voor verzet tegen vormen van tirannie; daar willen wij tegen opboksen. Als er een land is waar dat op dit moment gebeurt, waar miljoenen mensen de straat op gaan tegen zo'n beetje het meest tirannieke regime wat je kunt bedenken, dan is dat Iran. Nogmaals, het is niet zo dat het Iraanse regime een heel alternatief frame daarvoor opstelt. Misschien dat zij in een enkel individueel geval een demonstrant beschuldigen, maar zij hebben gewoon wetten aangenomen die demonstraties verbieden, die het toestaan om willekeurig mensen op te pakken en vervolgens op te sluiten en te martelen en vervolgens te executeren. Daar komen ze openlijk voor uit. Daar is helemaal geen alternatieve framing bij. Ik hoor de heer Dekker net een hele duidelijke uitspraak doen over het Israël-Palestinaconflict, terwijl hij normaal gesproken zegt: Rusland valt Oekraïne binnen, daar hebben we niet echt een mening over, ze moeten zelf maar uitvinden wat de juiste balans daarin is. Bij Israël-Palestina doet hij dat wel heel duidelijk. Dan kan hij toch ook in het geval van Iran heel duidelijk zeggen, op het moment dat het regime er openlijk voor uitkomt dat demonstranten willekeurig worden opgepakt en geëxecuteerd, dat hij daartegen is en dat hij ook voor het internationaal recht staat, net als hij dat over Israël en Palestina zei?

De voorzitter:

De heer Dekker en daarna de heer Sjoerdsma.

De heer Dekker (FVD):

Als het zo is dat het Iraanse regime willekeurig demonstranten oppakt en executeert, ben ik daar inderdaad tegen. Daar is geen streep onduidelijkheid in. Zo zit het ook. Het enige wat ik zeg, is dat de berichtgeving over Iran totaal unisono is. Ik mis toch die andere kant. Als die er niet is, is die er niet, maar ik ben niet geneigd om mij heel krachtig uit te spreken over die omgeving of sterker nog, om daar maatregelen voor te ontwerpen en daar het voortouw in te nemen, omdat ik die omgeving niet goed kan overzien. De kennis die ik heb van Iran, is naar mijn overtuiging op z'n minst incompleet. Dat betekent nog steeds niet dat wij Iran steunen. Dat betekent alleen wel dat wij iets terughoudend zijn in het onmiddellijk veroordelen en verder opvoeren van sancties, ook omdat dat de Iraanse bevolking alleen maar geweldig schaadt. De sancties bestaan al tientallen jaren. Mensen lijden daaronder. En heeft dat nou geholpen? Dat is sterk de vraag. We kunnen wel onmiddellijk veroordelend optreden en dan zeggen dat we het die mensen moeilijk maken – dat bedoel ik met een grote broek aantrekken – maar dat heeft tot nu toe erg weinig opgeleverd, dus ik zoek naar andere invalshoeken.

De heer Sjoerdsma (D66):

De heer Dekker zegt dat hij de berichtgeving niet vertrouwt; de NOS, de RTL, alle kranten, ook de Engelstalige en de Perzischstalige kranten niet. Maar hij vertrouwt kennelijk ook zijn eigen fractievoorzitter Thierry Baudet niet, en dat is toch wel opmerkelijk. Die zei een jaar geleden, nog voor de

misstanden die nu plaatsvinden, deze verschrikkelijke executies en het neerslaan van demonstraties, dat het islamitische regime in Iran een totalitaire dictatuur en een schande voor de wereld is en dat er een einde moet worden gemaakt aan de onderdrukking door de ayatollahs. Dus een jaar geleden was Forum voor Democratie nog voor regime change in Iran, en nu vinden ze het moeilijk, in het aangezicht van deze demonstraties, intimidaties, executies, om maatregelen te bepleiten om een einde te maken aan deze ellende. Ik zou aan de heer Dekker willen vragen, niet alleen waarom hij zijn eigen fractievoorzitter niet vertrouwt, maar ook waarom Forum voor Democratie zo enorm is gedraaid in die positie.

De heer **Dekker** (FVD):

Ik geloof dat ik in herhaling ga vallen. Ik zou inderdaad vandaag niet actief pleiten voor een regime change, in welk land dan ook. Kritisch zijn? Zeker. Het ondersteunen van het invloed uitoefenen op de regimes daar? Zeker. Maar voorzichtig en terughoudend zijn in het aantrekken van een te grote broek door een land heel ver weg van die regio.

De **voorzitter**:

Aanvullend, de laatste keer voor de heer Sjoerdsma.

De heer **Sjoerdsma** (D66):

Ja, voorzitter, omdat dit natuurlijk geen antwoord is op mijn vraag. Ik leg de heer Dekker een letterlijk citaat van zijn fractievoorzitter voor. Een citaat dat er niet om liegt, en een citaat dat in zijn strekking misschien wel verder gaat dan wat welke partij ook aan deze tafel vanavond te berde heeft gebracht. Hij zegt niet alleen dat het een totalitaire dictatuur en een schande voor de wereld is, maar ook dat er een einde moet worden gemaakt aan het onderdrukken door de ayatollahs. Hij roept op tot regime change. Dus ik wil van de heer Dekker weten, a: of hij afstand neemt van wat de heer Baudet daar zei, dus dat er nu een nieuwe Forum voor Democratielijn is. Dat is goed om te weten. Maar b: wat hij eigenlijk bedoelt met die andere kant van de berichtgeving. Is de heer Dekker pro hijskranen? Is hij pro executies? Welke andere kant van deze misdaden tegen het Iraanse volk wil de heer Dekker nu eigenlijk belichten?

De heer **Dekker** (FVD):

Ik denk inderdaad dat je kunt zeggen dat de positie ten opzichte van regime change sinds de uitspraken waar de heer Sjoerdsma naar verwees, bij ons is verschoven. Wij zijn niet van regime change, omdat wij vinden dat wij ons bescheiden moeten opstellen ten aanzien van regimes ver weg. Dat is één. En als u zegt «welke andere kant van het verhaal wil je dan horen?», dan zeg ik: die andere kant heb ik nog niet gevonden; ik heb alleen aarzeling of dit het hele verhaal is. En natuurlijk zijn de berichten gruwelijk, natuurlijk is er alle reden tot zeer ernstige kritiek, maar we zijn nog niet overtuigd dat dit het hele verhaal is. Daarom zijn we terughoudend in het definitief nemen van regimechangeachtige ondersteunende maatregelen.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Ik constateer dat de eerste termijn van de zijde van de Kamer afgerond is. Ik kijk naar de Minister voor hoeveel tijd er nodig is voor de beantwoording.

We gaan meteen beginnen! Daar is dus tijd voor geweest. Dan gaan we meteen door met de beantwoording van de Minister.

Eh, ik vroeg aan de Minister hoeveel tijd hij nodig had. Ik heb dat niet aan de Kamer gevraagd. Ik zie een verzoek om vijf minuten schorsing. En die sta ik toe, meneer de Minister.

De vergadering wordt van 20.28 uur tot 20.35 uur geschorst.

De voorzitter:

Dames en heren, we gaan beginnen met de beantwoording van de Minister in eerste termijn. Kijkend naar de klok is mijn inschatting dat wij aan de eerste termijn van de Minister voldoende hebben, om de simpele reden dat we hierna een plenaire afronding hebben. Ik ga er dus even vanuit dat we geen tweede termijn hier in de commissiezaal doen. Dan hebben we net even wat meer tijd voor de Minister in eerste termijn. Er is al een tweeminutendebat onder voorbehoud aangevraagd. Dat zal zeer waarschijnlijk plaatsvinden, want er zijn al moties aangekondigd. Dus wat mij betreft gaat u beginnen met de beantwoording. We doen hier ook drie interrupties in twee keer. Dat betekent dus niet dat u zes losse interrupties heeft, maar u mag na een interruptie nog een vervolgvraag stellen, voor de duidelijkheid. Gaat uw gang, Minister.

Minister Hoekstra:

Voorzitter, dank u wel. Ik stond natuurlijk te trappelen als een jong paard, maar die vijf minuten gaven toch ook de tijd om nog even te reflecteren op het slot van het debat. Dat had ik misschien ook wel nodig. Het goede nieuws is dat er in ieder geval één oppositiepartij is die in Nederland geen regime change wil, dus dat zal ik morgen in de Trêveszaal ook markeren. Dat zal ongetwijfeld met gejuich ontvangen worden. De rest van de bijdragen zal ik zo meteen van commentaar voorzien.

Voorzitter. Ik wil het als volgt doen. Ik begin met Oekraïne en kom daarna op de verschrikkingen in Iran, dan op Armenië en Azerbeidzjan. Ik kom daarna bij de situatie in Israël en de Palestijnse gebieden en nog een aantal dingen in de categorie overig.

Maar ik begin, en dat zal denk ik toch het leeuwendeel zijn, met Oekraïne: een paar inleidende opmerkingen en daarna natuurlijk alles wat er op dit moment te zeggen is over wapens, maar ook over gerechtigheid en de diverse andere aspecten. Misschien mag ik beginnen met de Kamer toch zeer te bedanken voor de ondersteunende woorden waar het gaat over het leveren van Patriots en in de volle breedte steun voor het blijven leveren van wapens. Dat is essentieel. De reden dat dat zo essentieel is, is deze. Ja, we zijn een heel eind gekomen de afgelopen bijna twaalf maanden. In de eerste plaats door de voortreffelijke inspanningen van het Oekraïense leger zelf, het hele hoge moreel, maar ook door leveringen vanuit Nederland en bondgenoten, en uiteraard de volstreekte overschatting door Poetin van zijn eigen leger, staan we op een punt op het slagveld dat veel beter is dan veel experts eerder zouden hebben verwacht. Tegelijkertijd is dat allemaal voor niets geweest als we er nu mee op zouden houden of het zouden opgeven. We moeten ons ook geen enkele illusie maken over de bereidheid van Poetin om nog eens een keer 100.000 of 200.000 of 300.000 of ik weet niet hoeveel honderdduizenden jongemannen, slecht bewapend, slecht getraind, toch naar het front te sturen om daar te sterven. Dat betekent dat mijn inschatting is dat we hier nog lang niet vanaf zijn. Er is wat mij betreft dus voor Nederland ook geen andere keuze dan Oekraïne te blijven steunen, voor de vrede en veiligheid daar, maar ook voor de vrede en veiligheid breder in Europa. Dat betekent ook dat het kabinet keer op keer zal blijven kijken naar wat er nodig is. Heel terecht zijn er ook vragen. Sjoerdsma vroeg onder andere: zou je een andere aanpak moeten volgen? Ik vind het op zichzelf logisch dat je probeert verder vooruit te kijken. Het is ook logisch dat we proberen heel nauwkeurig te coördineren met de bondgenoten, ook morgen weer in Ramstein, en dat je het demand driven doet, dus vraaggestuurd, omdat Oekraïne zelf verreweg het beste weet wat men in een bepaalde fase van de strijd nodig heeft. Je ziet ook dat de strijd verschillende fases doorgaat, met helemaal aan het begin heel veel gebruik van Javelins, Stingers en ander materieel van dat type, en vervolgens een fase met zeer zware artilleriebeschietingen. Dat is ook de tijd dat Nederland samen met Duitsland, en overigens ook met anderen, met die pantserhouwitsers aan

de gang is gegaan. Nu zie je weer een nieuwe fase, die weer om ander materieel vraagt. Je ziet natuurlijk ook – daar verwezen Sjoerdsma, Brekelmans en volgens mij velen naar – de verschrikkelijke beschietingen van de burgerbevolking. Dat is gewoon een poging om door middel van systematische terreur het land en de burgerbevolking op de knieën te krijgen. Dat maakt dat we gekeken hebben naar het verzoek dat Koeleba aan mij gedaan heeft, dat Zelensky aan Rutte gedaan heeft, een verzoek dat heel breed gedaan is, «help ons nou ook om onze mensen te beschermen door ons van afweer te voorzien», om te bezien: wat kunnen we nou wel doen? Daarom doen we ook mee met de Duitsers en de Amerikanen op het gebied van de Patriots. Het kabinet zal morgen – dat vermoed ik, maar ik wil even pas op de plaats maken, want het is natuurlijk primair aan de Minister van Defensie – de details met de Kamer delen over hoe we dat precies gaan doen, wat dat dan technisch betekent en wat voor termijnen we in acht kunnen nemen. Dat zijn de details waar de Kamer wat mij betreft zeer terecht naar vroeg, maar die kan ik hier op dit moment nog niet uit de doeken doen. Dat komt wel naar de Kamer toe, overigens in openbare vorm, denk ik. Sowieso wordt de Kamer daar op korte termijn over geïnformeerd.

Voorzitter. Dan een bredere vraag van een aantal woordvoerders: waar is Nederland dan verder nog toe bereid? Wat mij betreft zijn er geen taboes als het gaat om de spullen die Nederland kan leveren. Dat betekent dat we iedere keer zullen kijken wat er nodig is, wat we zelf kunnen doen en dat we de drietrap die ik eerder geschetst heb zullen aanhouden. Dat begint als eerste met de vraag: wat kan je zelf doen? De tweede is: wat kan je doen in combinatie met bondgenoten, zoals bij de pantserhouwitsers? En de derde is: als je het zelf niet hebt, wat kan je dan wellicht doen door met anderen samen dingen te verwerven? Dat hebben we samen met de Tsjechen en de Amerikanen gedaan ten aanzien van de T-72's. Die aanpak en het kijken wat er wel kan, zullen we ook de komende maanden en wat mij betreft jaren volhouden, indien nodig.

Dan over de discussie over de tanks, die nu zeer actueel is. Wij zullen in ieder geval proberen om op zo'n manier aan de discussie bij te dragen – ik formuleer het wat cryptisch gegeven waar de discussie staat – dat Oekraïne ook daarover zou kunnen beschikken. Dat vraagt overleg. Ik hoop dat we daarin op relatief korte termijn tot groen licht kunnen komen, want men heeft ook dat heel erg nodig. Ik zou daarnaast nog wel willen benadrukken dat ik echt zeer onder de indruk ben, niet alleen van de uitstekende contacten met de Duitse regering over wat er wel kan, maar ook van wat de Duitse regering de afgelopen maanden gedaan heeft. Het wordt nog weleens veronachtzaamd hoe groot de beweging is en, zeker ook gegeven alle gevoeligheden en de geschiedenis daar, wat men de afgelopen maanden juist wel heeft gedaan en aan Zeitenwende heeft weten te realiseren.

De voorzitter:

Voordat u verdergaat, is er een vraag van de heer Van Dijk. Ik hoorde namelijk een rustpunt in uw beantwoording. Het is de eerste interruptie. Graag kort en bondig, de vraag duidelijk stellen en geen inleiding.

De heer Jasper van Dijk (SP):

De Minister zegt: er zijn geen taboes als het gaat om het zenden van wapens naar Oekraïne. Geen misverstand, ik snap de roep om hulp aan Oekraïne volledig. Maar er zijn toch wel degelijk taboes? Het sturen van troepen is toch een taboe? Het aansturen op een rechtstreekse confrontatie met de Russen is toch een taboe? De inzet van kernwapens is een taboe, mag ik hopen. De Amerikanen hebben ook gezegd: we gaan geen tanks sturen. Dat is voor hen een taboe. Zegt de Minister dus werkelijk: er zijn geen taboes? Of zijn die er wel degelijk?

Minister Hoekstra:

Die zijn er niet ten aanzien van het reguliere materieel. Daarbij herhaal ik overigens wat de Minister van Defensie hier volgens mij eerder heeft gezegd. Wat ik hier bij herhaling heb betoogd, en zij ongetwijfeld ook, is dat er uiteindelijk twee hele wezenlijke piketpalen zijn, maar daar hebben we het iets minder vaak over gehad in de afgelopen maanden. De ene is dat we alles op alles zetten om Oekraïne te steunen in het bewerkstelligen van de vrede en veiligheid daar en daarmee ook indirect van de vrede en veiligheid in Europa. De tweede piketpaal is dat we willen voorkomen dat deze oorlog uiteindelijk een grotere oorlog wordt en ook landen van de NAVO zou beslaan. Dat wil je natuurlijk absoluut voorkomen, want dan is de ellende daar, maar ook voor Europa en voor de mensheid nog onafzienbaar veel groter. Een aantal van de zaken die de heer Van Dijk noemt, de kernwapens en dat soort zaken, is überhaupt op geen enkele manier aan de orde. Maar ik heb het erover in de context waarin de heer Sjoerdsma de vraag stelde. Ik vind dat wij dat vraaggestuurd moeten doen. Dan zijn er op zichzelf geen taboes ten aanzien van wat je zou kunnen leveren.

Ik maak daarbij wel de kanttekening – en ook die heb ik een aantal keren eerder gemaakt – dat wij wel bijdragen aan training, zoals we ook eerder al hebben gedaan, maar geen soldaten gaan sturen. Anders heb je het namelijk precies over dat NAVO-involvement, waarvan ik eerder steeds gezegd heb: daartoe gaan wij niet over. Misschien had ik dat net uitvoeriger moeten doen, maar wij hebben die context hier zo vaak met elkaar doorgenomen, dat ik hem zeker bij de heer Van Dijk als bekend heb verondersteld, misschien te vroeg.

De heer Jasper van Dijk (SP):

Het gaat niet alleen om mij. Het gaat ook om de communicatie. De Minister zei inderdaad «er zijn geen taboes», maar die zijn er dus wel. Het lijkt mij heel goed om dat vast te stellen, want volgens mij wil ook de Minister escalatie voorkomen. Wat vindt hij dan in dat opzicht van het feit dat de Amerikanen zeggen: wij gaan nu geen tanks sturen, geen Amerikaanse Abrams-tanks, juist om die escalatie te voorkomen?

Minister Hoekstra:

Volgens mij hebben nu juist de Amerikanen door het leveren van zeer, zeer zwaar materieel, overigens ook op het gebied van tanks, even los van de discussie die er nu gevoerd wordt over Abrams, laten zien dat men bereid is om zeer ver te gaan. Er is geen land – zeker niet in absolute termen maar ik meen ook niet per capita, al komt Nederland een eind in de buurt – dat zo veel gedaan heeft en dan juist in het allerzwaarste spectrum. Dat laat zien dat het de Amerikanen menens is. Maar ook de Amerikanen hebben precies die twee piketpalen die ik zoeven herhaalde. Ze hebben steeds aangegeven: we gaan alles op alles zetten om Oekraïne te steunen, ook met zeer, zeer zwaar materieel, maar we stoppen ruim voordat het gaat over het direct betrokken raken van NAVO-landen of NAVO-soldaten.

Mevrouw Piri (PvdA):

Ik was het zeer eens met de opmerking van de Minister dat we niet moeten onderschatten hoe ook Duitsland in de afgelopen elf maanden van het sturen van 5.000 helmen naar, denk ik, de grootste leverancier van materiaal aan Oekraïne in Europa is gegroeid. Mijn vraag is deze. Als Nederland hebben wij natuurlijk geen tanks. Wij leasen tanks van Duitsland. Nu is natuurlijk de inzet van die Leopard 2 morgen ook direct een van de discussiepunten. Als Nederland zou willen dat de tanks die wij leasen ook naar Oekraïne worden gestuurd, is dat dan überhaupt een optie?

Minister Hoekstra:

Ik wil het ook hier weer, gegeven waar de discussie staat, echt bij algemeenheden houden. Ik begrijp dat dat maar half gaat voldoen aan de vraag van mevrouw Piri, maar misschien dat het toch enig inzicht geeft. Juist ook hier is steeds de opgave geweest om te kijken wat je wel kunt doen. Daarom zei ik net ook bewust ... De heer Van Dijk heeft natuurlijk gelijk dat er altijd wel taboes zijn, maar op het gebied van materieel zijn er wat dat betreft geen taboes. Om even gebruik te maken van de hypothetische vorm: zouden wij tanks hebben gehad, was het doorsturen daarvan naar Oekraïne dan inderdaad geen taboe geweest? Nee. Ik ga ervan uit van niet. Oekraïne heeft tanks heel hard nodig en eerder hebben wij daar natuurlijk via die T-72's ook wel degelijk al aan bijgedragen. Sowieso proberen wij als Nederland een verbindende rol te spelen in het enthousiasmeren van groepen landen om dingen gezamenlijk te doen. Waarom? Omdat het landen voor de politieke haalbaarheid vaak helpt als ze niet als enige tot een bepaalde stap overgaan. Dat ligt bij ons over het algemeen op dit dossier iets makkelijker. Er is hier zeer brede steun in de Kamer en in de samenleving voor het massaal steunen en sturen van allerlei typen wapens. Maar het is niet overal een net zo makkelijke discussie als in Nederland en dan helpt het als landen in gezamenlijkheid kunnen optreden.

De voorzitter:

Aanvullend, mevrouw Piri.

Mevrouw Piri (PvdA):

Ik had nog een vraag. Ik weet dat de Minister deze week een bijeenkomst had met zijn Duitse evenknie. De vraag is eigenlijk deze, zonder dat ik de Minister vraag om daar een oordeel over te vellen, want ik snap dat u dat publiekelijk niet zult doen. Maar wat is überhaupt de logica achter het Duitse verzoek om de Duitse tanks te linken aan het Amerikaanse besluit om die Abrams al dan niet te leveren? Kan de Minister dat toelichten?

Minister Hoekstra:

Ik kan daarover echt alleen herhalen wat ik net zei. Bij mij en breed in het kabinet, en overigens ook in Oekraïne en Europa, bestaat zeer grote waardering voor wat Duitsland allemaal wel gedaan heeft. Nogmaals, de context van de geschiedenis van de oorlog en de Koude Oorlog is daarbij heel wezenlijk. Tegelijkertijd is het altijd behulpzaam om te kijken wat je nou gezamenlijk kunt doen. Dat geldt niet alleen voor Duitsland; dat geldt voor een groot aantal landen. Ik gaf het net aan. Soms heeft dat een heel praktische logica. Dat hebben we natuurlijk zelf bij de pantserhouwitsers gezien. Dat is iets waarbij we in belangrijke mate samen met de Duitsers optrekken: als het gaat om het hebben van die dingen, de mensen, de brede gereedstelling en de reparatie. Dan ligt het heel erg voor de hand om het samen te doen. Nogmaals, landen bekijken sowieso wat je nou samen kunt doen, ook gelet op het feit dat daarvan een nog krachtiger politiek signaal uitgaat.

De voorzitter:

Voordat we verdergaan, mevrouw Mulder. U heeft het voorbeeld van de korte interrupties van uw collega's.

Mevrouw Agnes Mulder (CDA):

Misschien wilde de Minister er later verder op ingaan, maar ik wil even op dit punt aanhaken. In Litouwen oefenen wij samen met Duitse militairen. De Tweede Kamer is daar op bezoek geweest. We werken daar samen met de Leopard-tanks. Die huren wij terug, zodat wij ze ook kunnen gebruiken. Zijn er geen constructies mogelijk waarbij we de Duitse collega's toch nog

wat verder over de streep kunnen trekken, opdat zij toch die Leopard-tanks leveren?

Minister Hoekstra:

Ik begrijp de gedachtegang van mevrouw Mulder en overigens ook van andere Kamerleden heel goed. Gegeven de stand van de discussie op dit moment, helpt het volgens mij juist om te verwijzen naar mijn vorige antwoorden. Die waren hier en daar inderdaad wat cryptisch, maar dat biedt wel de beste kans op een uitkomst die, naar mijn inschatting, breed in de Kamer op steun kan rekenen.

De voorzitter:

Vervolgt u uw betoog.

Minister Hoekstra:

Voorzitter, ik blijf bij dit onderdeel.

De vraag van de heer Brekelmans over zijn grote bereidheid om dingen te gaan doen, heb ik volgens mij net «bejaht», zoals men dat in het Duits zou zeggen. Daarmee heb ik ook de vraag van de heer Sjoerdsma beantwoord.

Dan was er nog een andere vraag: wat doet dit met je gereedstelling? Ik dacht dat die vraag van de heer Sjoerdsma was, maar dat weet ik niet helemaal zeker. Hij was niet van de heer Sjoerdsma, zo zie ik aan zijn hoofd, maar hij is volgens mij wel gesteld, dus ik ga hem toch beantwoorden. Natuurlijk kan alles wat je ter beschikking stelt, maar op één plek worden ingezet. Dat is de logica waar we van begin af aan mee te maken hebben. Je moet ook eerlijk zijn: wij hebben dat vredesdividend de afgelopen jaren ruimschoots opgesoupeerd. De staat van de krijgsmacht was daardoor een paar jaar geleden van een andere orde en omvang dan die we, naar ik hoop, over een paar jaar zullen hebben. Dat neemt niet weg dat het mijn overtuiging is dat, alles afwegende, dit wel degelijk verstandig is, ook al omdat Oekraïne uiteindelijk vecht tegen het land dat voor de NAVO de allereerste bedreiging zou kunnen vormen. Vanzelfsprekend wordt dit soort besluiten in zeer nauwe samenwerking met de krijgsmacht genomen.

De voorzitter:

Voordat u verdergaat, de heer Sjoerdsma.

De heer Sjoerdsma (D66):

Ik had de Minister nog gevraagd of hij het ermee eens is dat Nederland naast deze defensieve gamechanger, de Patriot, offensieve gamechangers in de vorm van F-16's of infanteriegevechtsvoertuigen zou moeten overwegen.

Minister Hoekstra:

Voor nu heb ik het heel bewust willen houden bij het «geen taboe»-antwoord, want ook dat is onderdeel van de afspraken. Volgens mij geef ik daarmee helder aan hoever Nederland bereid is te gaan. Overigens maak ik daarbij de kanttekening die Van Dijk daar terecht bij plaatste.

De voorzitter:

De heer Sjoerdsma, aanvullend.

De heer Sjoerdsma (D66):

Op zich snap ik dat antwoord: geen taboes. De Minister zegt zo duidelijk «vraaggestuurd». Mag ik ervan uitgaan dat er dan ook geen taboes zijn als om bepaalde dingen wordt gevraagd, ook al zijn dat serieuze wapensystemen waarvan we allemaal weten dat we die tot nu toe waarschijnlijk nog niet hebben geleverd?

Minister Hoekstra:

Dan zullen we daar ook met een open blik naar kijken. Nogmaals, Van Dijk noemde een paar dingen die ik, eerlijk gezegd, zo'n ... Dat was een categorie waarbij het ging over zelf rechtstreeks bij de oorlog betrokken raken. Ik begrijp de vraag overigens; eerder hebben we dit uitgebreid uitgebeend. Hij noemde nog een aantal zaken. Daar zijn we het, denk ik, ook over eens.

De voorzitter:

Dank u wel. Voordat u verdergaat, wil de heer Van Dijk de tweede van zijn drie interrupties plegen. Gaat uw gang.

De heer Jasper van Dijk (SP):

Dank voor de helderheid. Vallen F-16's daaronder of niet?

Minister Hoekstra:

Het is wat ik net gezegd heb. Als er vragen komen die gaan over materieel – om dat specifiek te maken – dan vind ik dat we daarnaar moeten kijken en daarover dan een zorgvuldige afweging moeten maken. Maar ik vind het verstandig om niet aan de voorkant te zeggen: ja, maar er zijn zaken die men misschien wel heel hard nodig heeft, maar waarop wij sowieso «nee» gaan zeggen. Het antwoord is overigens congruent met wat de Minister van Defensie hier, naar ik meen, weleens eerder heeft gezegd.

De voorzitter:

Aanvullend, de heer Van Dijk.

De heer Jasper van Dijk (SP):

Dus de Minister houdt de mogelijkheid open dat Nederland F-16's stuurt naar Oekraïne?

Minister Hoekstra:

Ik verwijs echt naar mijn vorige antwoord. Voorzitter, het is een soort tanden trekken hier!

De vraag van de heer Kuzu over Duitse tanks heb ik volgens mij ook beantwoord. De vraag van de heer Sjoerdsma heb ik beantwoord. Ik probeer alle zaken die met het militaire te maken hebben, in één keer te doen, voorzitter, en dan met de andere onderdelen inzake Oekraïne verder te gaan.

Mevrouw Mulder vroeg ook nog hoe we voorkomen dat we uiteindelijk zelf met lege handen komen te staan. Nou ja, door de komende jaren zelf zeer fors te investeren in de krijgsmacht. In de vorige kabinetsperiode hebben we met de ruim 1,5 miljard een fors been bijgetrokken. Deze kabinetsperiode hebben wij in het regeerakkoord al gesproken over – even uit mijn hoofd – ruim 3 miljard. En dat hebben we nog eens verdubbeld na de uitbraak van de oorlog. Daarmee zullen we aan het einde van deze kabinetsperiode voldoen aan de NAVO-norm. De gereedstelling, zo is mijn inschatting, zal in de tijd dus echt alleen maar toenemen. Tegelijkertijd is het wel zo dat we op de korte termijn uit eigen voorraad dingen aan het leveren zijn. Dat is de consequentie van de keuzes die we maken.

Voorzitter. De heer Van der Staaij vroeg eigenlijk naar het hetzelfde. Hij vroeg ook naar de Patriots. De specificiteiten ervan staan in een brief die morgen of begin volgende week naar de Kamer komt.

Voorzitter. Ik denk dat ik alles op het vlak van het militaire heb gehad. Ik kom dan nog op een aantal andere dingen.

Dan ben ik bij gerechtigheid. Mevrouw Mulder vroeg terecht naar de ontvoering van kinderen. Dat is in één woord verschrikkelijk. We hebben het hier vaker gehad over de moordpartijen, over de georganiseerde verkrachtingen en over martelingen, waar in de media ook allerlei berichten over verschenen, maar er zijn mogelijk ook tienduizenden

kinderen ontvoerd – de schattingen lopen wat uiteen – naar achter de Russische linies. Volstrekt tegen hun eigen wil, maar ook tegen de wil van hun familie, komen zij daar terecht op plekken waar ze helemaal niet horen te zijn. Je ziet weinig kinderen rondlopen, dus als je er een ziet, dan weet je dat er wat aan de hand was. Er was er vandaag één. Dat is teruggekomen, gelukkig, maar eerlijk gezegd: mensonterend en echt met geen pen te beschrijven. Vandaar dat Minister Baerbock en ik gezegd hebben: laten we nou ook dit stuk wel pontificaal op de agenda van gerechtigheid zetten en kijken wat we kunnen doen, hoe moeilijk dat ook is. Vandaag heb ik nog gesproken met een specialist aan Oekraïense zijde. Hij geeft het ook aan: ja, dat is heel lastig, ook omdat veel informatie ontbreekt en je met allerlei coördinatie te maken hebt. Maar ik vind dat we het wel moeten aanpakken. Dat begint bijvoorbeeld ook weer met het op sanctielijsten zetten van de mensen die zich in Rusland erover op de borst slaan dat ze hiermee bezig zijn. Dat is de wereld op zijn kop, en dat kunnen we niet accepteren. Vandaar dat wij hier ook echt serieus werk van willen maken. Het helpt natuurlijk dat Duitsland daar ook zijn volle gewicht achter wil zetten.

Voorzitter. Dan vroeg mevrouw Mulder ook nog: hoe gaat het verder met de sancties en uitbreidingen? Wij blijven daar wat mij betreft echt aan de voorkant en kijken steeds opnieuw wat we daaraan kunnen toevoegen als het gaat om het listen van individuen, maar ook als het gaat over bepaalde categorieën die je wellicht nog harder kunt raken. Een van de dingen waarvan ik vind dat je er nog naar zou moeten kijken, zijn Russische bedrijven die wellicht bijdragen aan het leveren van materieel voor drones. Dat is een van de dingen die recent weer naar boven kwamen. Dat zijn dus dingen die we ook zullen aangeven.

Dan vroeg de heer Brekelmans nog, wat mij betreft zeer terecht, naar omzeiling: hoe kan het nou eigenlijk dat daar geen personen voor gelist zijn? Dat punt wilde ik al inbrengen, maar ik zal dat ook zeker doen komende maandag. Ik zal daar ook verslag van doen, omdat je je bijna niet kan voorstellen dat dat nul keer gebeurd is. Dat lag volgens mij ook achter de vraag van de heer Brekelmans. Nederland is overigens de drijvende kracht geweest achter precies dit onderwerp. Ik wil daar dus maandag ook naar vragen en ik zeg hem toe dat ik dat ook in het verslag zal meenemen.

Dan nog een vraag van de heer Kuzu. Sorry, die gaat toch nog over het militaire. Hij vroeg nog naar onze positie ten aanzien van het verhogen van militaire steun via de European Peace Facility. We hebben daarvan eerder ook steeds gezegd dat we daarbij forward leaning zullen zijn, en ik hoop ook dat we tijdens de RBZ een nieuwe tranche van 500 miljoen kunnen aannemen. En eerder, ik meen de maandag voor het kerstreces, is er een brief bij de Kamer geland met een iets bredere context over die European Peace Facility.

Dan nog een vraag van de heer Van Dijk over het terugsturen van vluchtelingen. Gisteren zijn er soortgelijke vragen door het kabinet ontvangen. Die zullen door het kabinet worden beantwoord. Dat zal overigens de heer Van der Burg namens het kabinet doen. Ik vermoed dat dat in dezelfde richting zal gaan als eerdere antwoorden op soortgelijke vragen.

Nu ook nog weer even naar het vorige onderwerp. De heer Brekelmans vroeg naar bottlenecks op het gebied van de productie van wapens en munitie: zijn we bereid om te pleiten voor gezamenlijke langetermijncontracten? Zeker. De Minister van Defensie heeft al gepleit voor het opschalen van de productiecapaciteit bij de Defensieraad. Er zijn ook recentelijk initiatieven genomen om gezamenlijke aanschaf juist te richten op niet alleen het versterken van de Europese defensie-industrie, maar juist ook om ervoor te zorgen dat we in het hier en nu kunnen bijdragen aan Oekraïne. Maar we zullen hier aandacht voor blijven vragen.

De voorzitter:

Voordat u verdergaat, de heer Brekelmans.

De heer Brekelmans (VVD):

Ik ben uiteraard blij dat de Minister dat doet. Alleen, ik denk dat we een fase van de oorlog ingaan waarin het niet alleen gaat om welke wapens te leveren, maar waarin het ook echt een uitputtingsslag wordt, en dat bepaalde typen munitie echt een bottleneck kunnen gaan vormen. En je ziet dat Rusland echt naar een ander type economie gaat, echt naar een oorlogseconomie en oorlogsindustrie. Nou zeg ik niet dat wij precies diezelfde termen moeten gebruiken. Maar als wij die productie echt significant willen opschalen in de landen die dat kunnen doen, dan betekent dat volgens mij dat dat veel planmatiger zou moeten gebeuren, ook op Europees niveau. En dan ook de financiering die daarbij hoort en de zekerheid van langjarige afname, want producenten kunnen pas dan echt daarin investeren. Dus alleen aandacht daarvoor vragen en dat benoemen ... Ik snap dat wij als Nederland met onze beperkte industrie moeilijk daarin het voortouw kunnen nemen, maar volgens mij is dit wel iets wat we nu moeten signaleren, want over een paar maanden gaat dit volgens mij de nieuwe bottleneck zijn.

Minister Hoekstra:

Dat laatste, dat bottleneck zijn, is in ieder geval een zeer reële mogelijkheid. Want we hebben allemaal de artikelen nog ver voor de kerst gezien, ook in de internationale media. Dat ging overigens zowel over aan de kant van Oekraïne als aan de kant van Rusland. En misschien zijn daar op enig moment gewoon de kogels op, of is de munitie op. Het is natuurlijk een bijna bizarre gedachte dat er daardoor minder activiteit zou kunnen zijn op het slagveld, maar in ieder geval wil je ervoor zorgen dat, als dat zo zou zijn, dat dan niet aan de Oekraïense zijde is. Dus ik voel me eerlijk gezegd wel gemotiveerd om daar nog een keer naar te kijken. Met het goedvinden van de heer Brekelmans ga ik dat wel met de Minister van Defensie bespreken, omdat dit nog meer aan haar portefeuille raakt dan aan de mijne. Maar ik zal het ook in de RBZ inbrengen. Wij kunnen daarbij inderdaad, in goed Nederlands, «convening power» inbrengen en suggesties doen, maar we hebben zelf natuurlijk geen industrie die dit op grote schaal produceert. Daar hebben we dus ook weer de anderen voor nodig. Maar laat ik langs die twee lijnen zorgen dat dit nog hoger op de agenda komt.

De voorzitter:

U vervolgt uw betoog.

Minister Hoekstra:

Voorzitter. Dan vroeg de heer Van Dijk naar het voornemen van Koeleba en Zelensky ten aanzien van een vreedestop. Dat klopt. Daar heb ik afgelopen zondag ook nog uitgebreid met hem over gepraat. Even los van de precieze timing is de gedachte van Oekraïne om juist heel breed en met hele brede betrokkenheid van de wereld te kijken: hoe nu verder? Daarbij zegt men overigens volslagen terecht: dan gaat het wel over een vrede waarin wij kunnen beschikken over ons eigen grondgebied. Men heeft Nederland gevraagd om specifiek een leidende rol te nemen op een van die tien punten, namelijk gerechtigheid. Dat zullen we uiteraard doen, ook met anderen. Minister Baerbock heeft het maandag overigens ook nog in de pers gezegd, maar goed daarbij is dat Duitsland bereid is om ten aanzien van de hele discussie over het tribunaal en überhaupt over gerechtigheid ook deel te nemen aan die core group. Dat scheelt natuurlijk echt een slok op een borrel, gegeven het gewicht van dat land. Ik ben er dus van op de hoogte en ik ga dat vanzelfsprekend van harte ondersteunen.

De **voorzitter**:

Voordat u verdergaat, zijn we bij de laatste interruptie van de heer Van Dijk.

De heer **Jasper van Dijk** (SP):

O, ik dacht dat het «maal twee» was.

De **voorzitter**:

Drie interrupties in tweeën, maar als u geen tweede vraag stelt ...

De heer **Jasper van Dijk** (SP):

O, dit is dus mijn laatste interruptie in tweeën?

De **voorzitter**:

Ja.

De heer **Jasper van Dijk** (SP):

Ik wilde tegen de Minister zeggen dat ik het heel bemoedigend vind wat hij nu zegt. Mag ik daar dan uit opmaken dat die vredestop er gaat komen? Mag ik hem vragen of hij de Kamer daar nauwgezet van op de hoogte wil houden? Ik vind dit namelijk heel hoopgevend.

Minister **Hoekstra**:

Mijn inschatting is dat die er uiteindelijk zal komen. Daarbij houd ik nog een slag om de arm ten aanzien van de precieze timing. Ik wil de Kamer vanzelfsprekend graag op de hoogte houden hiervan, met de kanttekening dat ik met het op de hoogte houden niet op de een of andere manier het krijgsbelang van Oekraïne zou willen schaden. Daar zal Van Dijk het vanzelfsprekend volstrekt mee eens zijn.

Overigens is en blijft de Nederlandse opvatting – daar bestaat volgens mij zeer breed steun voor in de Kamer – dat het uiteindelijk aan Oekraïne is om te bepalen hoelang men de oorlog nog wil voortzetten en dat ze echt recht hebben op elke centimeter van hun eigen grondgebied. Die stelling zullen wij dus blijven verkondigen.

Daarnaast begrijp ik heel goed – dat is overigens zagezegd ook de bodem in deze vredesplannen – dat men onder de voorwaarden en in de contouren die ik net schetste, wil praten over vrede maar ook over herstelbetalingen, over gerechtigheid en over hoe al het onrecht dat is geschied, ongedaan gemaakt gaat worden. Dan moeten we dus ook realistisch zijn over één ding: het is niet alsof de Russen vrolijk zullen aanschuiven om tegen al die onderdelen ja te zeggen, want zover zijn we helaas nog lang niet.

De **voorzitter**:

Voordat u verdergaat, heeft mevrouw Piri een vraag.

Mevrouw **Piri** (PvdA):

Voorzitter, als u het mij toestaat, heb ik heel kort een punt van orde. Collega Sjoerdsma heeft net iets geretweet. Daardoor zag ik dat de Minister van Defensie een uur geleden kennelijk heeft gezegd dat Nederland desnoods bereid is de Leopard 2-tanks voor Oekraïne te financieren. Ik snap dat als je naar Amerika gaat en daar een bijeenkomst hebt met de president, je iets zegt wat je nog niet aan de Kamer hebt verteld. Maar het is wel een beetje raar dat we hier in een debat zitten en ik via een tweet van een collega moet horen, terwijl we dezelfde vraag hier aan de Minister hebben gesteld en hij hele algemene antwoorden geeft, dat een andere Minister daar tegenover de pers kennelijk met opmerkingen komt die meer informatie bevatten dan wij hier in het debat kregen. Misschien kan ik dus bij dezen voor de tweede termijn het verzoek

doen of het kabinet in ieder geval alles wat al besloten is met de Kamer wil delen in plaats van dat we het via Twitter moeten horen.

De voorzitter:

Zeker. Die tweede termijn vindt in de plenaire zaal plaats. Ik kijk even wat de Minister te zeggen heeft over deze omstandigheden.

Minister Hoekstra:

Dat is vanzelfsprekend heel ongelukkig en volstrekt onbedoeld. We proberen de Kamer daar echt zo goed mogelijk over te informeren. Zeker omdat de Minister van Defensie degene is die meestal als eerste bekendmaakt wat we precies doen met specifieke typen wapens, vind ik het daarbij verstandig dat ik dat niet hier in de Kamer uit de doeken doe. Maar laat ik dat even checken. Ik weet natuurlijk wel waar we staan in de gesprekken met diverse bondgenoten, maar het is ook zaak om bij dit soort zaken goed oog te houden voor de belangen van de relaties met anderen en zorgvuldige communicatie. Als ik daar nog iets aan kan toevoegen, doe ik dat graag. Maar ik zou dan ook even willen zien wat er precies gezegd is. Ik ben namelijk wel actief op Twitter, maar ik kijk er nooit op.

De voorzitter:

Ik vind dit wel belangrijk, dus wat mij betreft spreken we af dat u zorgt dat u voor het tweeminutendebat in de plenaire zaal even kort aan de leden die straks deelnemen aan het tweeminutendebat of aan de Kamer in het geheel vertelt wat de stand van zaken hiervan is.

Minister Hoekstra:

Ja. Ik zeg via u dat ik ga vragen of ik daar nog even wat informatie over kan krijgen. Dat kan dan aan het einde van het debat hier.

De voorzitter:

Dat lijkt mij ook. Er kijken vast een aantal ambtenaren van u mee om te zien hoe het hier gaat. Dit was geen interruptie maar een punt van orde. Ik vraag de Minister zijn betoog te vervolgen.

Minister Hoekstra:

Voorzitter. De tweede vraag van de heer Van Dijk in de categorie vrede en bemiddeling ging over Turkije. Turkije doet natuurlijk al langer pogingen om te kijken hoe men nader tot elkaar kan komen. Dat heeft het bijvoorbeeld ook gedaan ten aanzien van de graandeal. Het heeft ook bijgedragen aan het uitwisselen van gevangenen. Op dit specifieke onderwerp zien we overigens dat het nog weinig tractie heeft gekregen. Het probleem is dat Poetin ook niet wil onderhandelen over zijn eigen agressie. Dat is toch de kern van de zaak. Hij wil het wel hebben over neventonelen maar niet over dit specifieke stuk.

Dan vroeg de heer Eppink mij nog om uitspraken van anderen te duiden. Dat vind ik altijd ingewikkeld – dat weet hij ook van mij – hoe hoog ik de heer Sánchez en de heer Kissinger ook heb zitten. Ook omdat ik de specifieke context niet ken, wil ik dat eerlijk gezegd gewoon bij hun laten en niet hier nog weer van commentaar voorzien. Zoals ik net ook al aangaf, is het belangrijk dat de Nederlandse regering Oekraïne in ieder geval zal blijven steunen langs de lijnen zoals die eerder uiteengezet zijn in dit debat.

Dan nog een vraag van de heer Sjoerdsma die indirect bij dit onderdeel hoort. Dat betreft de toetreding van Zweden en Finland tot de NAVO. Die stap zouden ze zeer waarschijnlijk niet gezet hebben zonder de oorlog, dus vandaar dat ik het toch even in deze categorie bespreek. Eerlijk is eerlijk, het geduld wordt wel op de proef gesteld. Dat heb ik hier eerder ook weleens in soortgelijke bewoordingen betoogd. Tegelijkertijd is het

vermoedelijk het meest behulpzaam als ik het proces voor nu verder laat voor wat het is, al is daar achter de schermen natuurlijk contact over met diverse landen, waaronder met de meest betrokken landen maar ook met andere landen.

Voorzitter. Dan ben ik volgens mij door het hele blok over Oekraïne heen, en dan kijk ik even naar u.

De voorzitter:

Dan kijk ik weer terug. U mag aan het tweede onderwerp beginnen, maar ik hoor de heer Sjoerdsma nog «het ICC» noemen.

Minister Hoekstra:

Ik weet meteen waar hij het over heeft. Ja, daar ben ik het mee eens. Zijn vraag was specifiek of ik ook vind dat Oekraïne zich bij het Rome Statute zou moeten aansluiten. Eerder heb ik betoogd – ik heb het ook besproken met Oekraïne – dat ik het, nu zij terecht zo'n groot beroep doen op het internationale recht, verstandig zou vinden als zij daar zelf ook maximaal onderdeel van uitmaken.

De voorzitter:

Dan vervolgt u met het tweede onderwerp: Iran.

Minister Hoekstra:

Ja, voorzitter.

Dank aan mevrouw Piri en anderen, die volgen wat we daarin doen. Laat ik beginnen met te zeggen dat ik de situatie gewoon ronduit verschrikkelijk vind. Er was al een heleboel mis met dit regime. Als je kijkt naar wat er de afgelopen decennia is gebeurd, juist qua flagrante schendingen van mensenrechten, dan was er al reden tot zeer, zeer grote zorg. Daar is in de Kamer ook vaak over gesproken. Maar de situatie is sinds begin september significant verslechterd. Daar is vanzelfsprekend heel veel contact over tussen de bondgenoten in Europa. We hebben dat ook zeer regelmatig in niet mis te verstane bewoordingen met Iran gedeeld. Dat heb ik fysiek gedeeld met mijn collega, maar ik heb hem ook meerdere keren hierover aan de telefoon gehad. Ook onze eigen ambassadeur brengt het daar onder woorden. We hebben hier ook meerdere keren de ambassadeur ontboden. Ik heb ook meerdere keren diverse collega's in de Europese Unie opgeroepen om dat voorbeeld te volgen, omdat het nog veel beter is als we dat met z'n allen doen. Nederland neemt samen met Frankrijk, Duitsland, de landen van de Benelux en nog een aantal andere landen een stevige positie in wat betreft sancties en listings.

De vraag van de heer Ceder is natuurlijk een terechte. Hij vroeg: is Iran hier niet immuun voor? Laat ik heel eerlijk zijn: dat is natuurlijk een van de dingen die het zo ingewikkeld maakt. We hebben te maken met een regime dat zich de afgelopen decennia vrijwel niets heeft aangetrokken van de internationale gemeenschap en van alle sancties die in het verleden op tafel zijn gelegd. Het land is al in belangrijke mate internationaal geïsoleerd en onderhoudt zeer beperkt handelsstromen met Nederland en onze bondgenoten. Daardoor is het dus heel erg lastig om dat land op zo'n manier te raken dat je het van koers kan laten veranderen.

Betekent dat dan dat men zich helemaal niks aantrekt van dit type diplomatieke signalen? Nee, dat is niet mijn indruk. Het is mijn indruk dat men zich er aan de ene kant materieel weinig van aantrekt, maar dat die diplomatieke druk aan de andere kant wel degelijk als ongewenst wordt ervaren. Ik vind dat Nederland en andere landen daarmee door moeten gaan, want al maakt het dus materieel vermoedelijk heel weinig uit, het is wel een belangrijk signaal over waar wij staan. Het is verder voor de diaspora, met wie ik de afgelopen maanden veel gesprekken heb gevoerd, ongelooflijk belangrijk om te weten dat zij er niet alleen voor staat.

Ik zeg dat met zo veel onderkoelde emotie, omdat de verhalen en zeker de individuele verhalen echt buitengewoon aangrijpend en verschrikkelijk zijn. Het gaat altijd over het ophangen van kinderen uit de volgende generatie, georganiseerde marteling, verkrachting en ga zo maar door. Ik heb er vandaag ook nog met Borrell over gesproken, overigens ook weer met anderen, om te kijken wat je nog wel zou kunnen doen. Wij zullen in ieder geval doorgaan met het afgeven van die diplomatieke signalen. Verder zullen we kijken wie er nog meer op de sanctielijsten gezet kunnen worden en hoe we de paar handelsstromen die er nog wel zijn, onder vuur kunnen nemen. Dat is essentieel.

De voorzitter:

Voordat u verdergaat met deze inleiding, de heer Eppink.

De heer Eppink (JA21):

De vraag die ik dan zou hebben, is of het onderhandelen over een nucleaire deal nog zin heeft in deze situatie.

Minister Hoekstra:

Dat is een van de onderwerpen waar ik nog op terug wilde komen. Het is een hele goede vraag, want dat weet natuurlijk niemand zeker. Ook op dat dossier heeft Iran de afgelopen jaren natuurlijk getraineed, en opnieuw getraineed en opnieuw getraineed. Het is op zichzelf dus voorstelbaar dat er mensen en landen zijn die zeggen «houd er dan maar helemaal mee op». Op zichzelf is die gedachtegang best te begrijpen, maar tegelijkertijd gaat het hier wel om zoiets enorms dat ik het ook valide vind dat degenen die rechtstreeks bij dat traject betrokken zijn – dat is niet Nederland – zeggen: maar ook die minieme kans moeten we benutten, want Iran met een nucleaire bom brengt ook allerlei hele ingewikkelde dilemma's met zich mee, niet alleen voor een land als Nederland, maar ook voor andere spelers in de regio. Ik was vorige week nog in de Golf en men is daar zeer, zeer bezorgd over wat er gebeurt. Nogmaals, wij zitten daar bepaald niet aan het stuur. Maar alles afwegend kom ik, in de wetenschap dat die onderhandelingen stilliggen en dat het niet aan ons is om het te bepalen, tot de conclusie dat doorgaan met het opvoeren van de druk om ook hier de gesprekken te hervatten toch beter is dan het zelf proactief af te zinken. Maar het is en blijft een ingewikkelde afweging.

Voorzitter. De heer Sjoerdsma vroeg of ik de indruk heb dat die boodschap overkomt. Ja en nee. Ik gaf net aan dat dat niet gebeurt op de manier die wij zouden willen. Maar tegelijkertijd hoor ik breder terug uit hoofdsteden dat men de ontbiedingen liever niet heeft. Alle politieke signalen worden wel degelijk ervaren als ongepaste bemoeienis en als zaken waar men geen boodschap aan heeft. Wij hebben wat mij betreft geen andere keus dan daarmee door te gaan, net als wij moeten doorgaan met sancties en listings, omdat ook daar wel degelijk een heel wezenlijk signaal van uitgaat.

Voorzitter. Dan kom ik bij een moreel thema, waar ik vanaf het begin zeer gemotiveerd op heb gereageerd. Ik doel dan op de vraag die de heer Ceder een aantal weken geleden heeft gesteld, over het plaatsen van de garde op de terrorismelijst. Ik zou dat graag willen. Nederland heeft daar met een aantal anderen al een aantal keer voor gepleit. Maar het is precies zoals een aantal leden hier al beschreef: ook onder juristen zijn er aarzelingen. Kan de politiek zoiets besluiten of heb je daar de titel van een rechter voor nodig? Dat is precies wat ik vanmiddag met Borrell heb besproken. Ik wil daarover maandag het gesprek hernemen met de collega's, omdat ik vind dat daar zo'n krachtig signaal van uitgaat dat je moet kijken of het niet toch mogelijk is. Ik vind ook dat het iets is wat we in detail moeten uitpluizen met de juridische dienst van de Commissie.

Want nogmaals, ook dat verandert materieel niet een heleboel, maar het is geen kleinigheid. Wij zullen daar dus voor pleiten. Ik vind dat we daarnaast in de categorie «wat is op korte termijn vermoedelijk makkelijker te bereiken?» met bondgenoten moeten bekijken of je ervoor kunt zorgen dat de garde onder het mensenrechtenregime komt te vallen. Als dat het alternatief is, ben ik daar ook zeer voor gemotiveerd, want dat is een andere manier om toch actie te ondernemen. Ik zeg er overigens wel één ding bij en dat is het derde stuk dat ik als mijn huiswerk beschouw. Het is goed is om ons te realiseren dat je op het moment dat je een instituut als de garde op die lijst plaatst, je nog steeds in het systeem dat we in de Europese Unie hebben, mensen individu per individu de toegang tot Europa zal moeten ontzeggen. Het is belangrijk om ons dat te realiseren, want het is dus niet zo dat je met één vloeiende beweging al die 200.000 mensen – hoeveel zijn het? – de toegang tot Europa kan ontzeggen. We weten vaak ook niet precies wie daartoe behoren. Ik proef hier overigens net als in het kabinet dat we dat eigenlijk heel graag zouden willen. Dus dat is de volgorde.

Dan nog een laatste vraag. Dat is een vraag van de heer Brekelmans die we ook eerder aan de hand hebben gehad: hoe zit het met familieleden? Ik heb dat ook maar gewoon heel ronduit gezegd in een van de laatste gesprekken met de diaspora. Het is toch absurd dat degenen die daar vrouwen verplichten om een hoofddoek op te doen en die daar alles uit de kast halen om mensen de meest basale vrijheden te ontzeggen, vervolgens denken, in ieder geval voor een deel, hun kinderen naar Europa te kunnen sturen om daar, laat ik het huiselijk zeggen, van het leven te genieten en het leven te leiden zoals dat in Europa mogelijk is? Dat is natuurlijk in ieder geval volstrekt hypocriet en dus ook daar zou je graag paal en perk aan willen stellen.

Maar ook dat moet dan overigens weer op individuele basis. Dat vind ik overigens hier makkelijker te accepteren, omdat je daar natuurlijk wel onderscheid moet maken in de casuïstiek. We kennen allemaal het gezegde dat kinderen van ouders niet automatisch zelf ook ouders zijn. Dus ik vind dat je daar van geval tot geval naar moet kijken. Dat is overigens ook precies hoe we het in de casus van Rusland hebben gedaan. Zo zijn er allerlei familieleden van Poetin op die lijst verschenen, maar niet alle afstammelingen van Russen die wij op die lijsten plaatsen, worden automatisch ook op die lijsten geplaatst.

Voorzitter. Dan nog een terecht punt van Sjoerdsma over spioneren. En ja, Nederland zal subiet actie ondernemen op het moment dat we signalen ontvangen over activiteiten die niet in de haak zijn. Dat kan ik er hier in algemene zin over zeggen. Zou daar al twijfel over zijn, dan laat wat we in de casus van Rusland hebben gedaan, wel zien hoe je dat dan zou moeten aanpakken. Daar zit voor mij wel een breder punt aan vast, een punt dat ik hier vaker heb gemaakt. Ik herhaal dat toch: er zijn zorgen over Iran, maar wij zien ook bij andere regimes dat er dingen op Nederlands en Europees grondgebied gebeuren, die niet acceptabel zijn. Soms gaat het over cyberspace. Soms gaat het over het type activiteiten van spionnen, waar de heer Sjoerdsma naar verwees. Soms gaat het over de diaspora, die in de wielen wordt gereden. Onacceptabel, en we zullen daar bij voorkeur in Europees verband dan ook krachtig tegen optreden.

De voorzitter:

Voordat u verdergaat, de heer Sjoerdsma.

De heer Sjoerdsma (D66):

Dat is volgens mij heel erg goed. Tegelijkertijd merk ik wel op dat er ten tijde van de moord op de heer Nissi, op enkele honderden meters van dit parlement, uiteindelijk werd besloten om twee Iraanse diplomaten uit te zetten. Het werd nooit zo zwart-op-wit gezegd en ik zal het dus ook niet zo zwart-op-wit herhalen, maar er werd in ieder geval geïmpliceerd dat er

een link was tussen wat zij hier aan werkzaamheden hadden gedaan en hoe het uiteindelijk met de heer Nissi is afgelopen. Er is op een gegeven moment ook besloten om een aanzienlijk aantal Russische diplomaten uit te zetten. Ik kan me niet aan de indruk onttrekken dat Nederland een beeld moet hebben van welke diplomaten in de Iraanse ambassade niet echt een cultureel attaché zijn, of dat de tweede man – dat is een publiek geheim – niet bepaald alleen maar diplomatiek werk doet. Als dit de inzet van de Minister is, die ik zeer ondersteun, vraag ik me af wanneer er uitzettingen komen, want wij hopen daar eigenlijk op.

Minister Hoekstra:

Ik heb daar gezegd dat ik echt vind dat wij in Nederland en breed in Europa scherper moeten zijn op wat er gebeurt op ons grondgebied. Ik vind dat je dat in zijn algemeenheid moet doen, niet alleen ten opzichte van Iran. Niet voor niets zijn er Kamerleden geweest in de casus met de Russische spionnen die zich hebben afgevraagd of een deel niet al eerder uitgezet had moeten worden. Al doende leert men. Laat ik het zo formuleren: dat geeft in ieder geval inzicht in hoe je dat in de toekomst wellicht wel zou willen aanpakken.

Voorzitter. Ik ben ingegaan op de vraag van de heer Eppink over het JCPOA. Datzelfde geldt voor de vraag van de heer Ceder over de Revolutionaire Garde.

De voorzitter:

Dan kan er ondertussen een vraag gesteld worden door mevrouw Piri.

Mevrouw Piri (PvdA):

Ik wil toch nog even terugkomen op dit punt. Ongeveer twee maanden geleden heeft de Minister een meldpunt aangekondigd. We hebben de afgelopen jaren twee moorden door de Iraanse inlichtingendienst op ons grondgebied gehad. Wetende wat er allemaal gaande is en aangezien het meldpunt er nog niet is: is er voor de mensen uit de Iraanse diaspora die nu toch worden bedreigd en geïntimideerd en die naar de politie willen gaan, achter de schermen wel iets geregeld? Kan er op rode knoppen worden gedrukt en wordt er beter samengewerkt tussen de politie en de inlichtingendiensten, zodat dit soort meldingen serieus worden opgepakt zolang dat meldpunt nog wordt vormgegeven?

Minister Hoekstra:

Ja. Ik weet dat de Minister van Justitie erop gebrand is om dit aan te pakken. Nog even voor de goede orde: dat meldpunt is natuurlijk juist bedoeld geweest voor degenen die iets onplezierig vinden en vinden dat de overheid het moet weten, maar die in formele zin geen aangifte kunnen doen. Dat wil je dan toch wel geregistreerd hebben en bovendien wil je mensen helpen met wat ze dan wel kunnen. In het gesprek dat de Minister-President en ik hadden met de grote groep mensen uit de diaspora, heb ik herhaald om zelf alsjeblieft naar ons toe te komen iedere keer dat men een signaal heeft, en om dat ook breed in de diaspora te zeggen. We willen het weten wanneer het gaat om intimidatie en andere zaken die niet in de haak zijn. We willen die signalen heel graag krijgen, ook als ze zich buiten het strikt strafrechtelijke bevinden, waarvoor je naar het politiebureau moet.

Daarmee kom ik meteen op de vraag die door een paar leden is gesteld: hoe gaan we verder naar aanleiding van het overleg? Naar aanleiding van het overleg hebben we gezegd: laten we over een paar onderwerpen zowel politiek als ambtelijk verder praten, om te bekijken wat we wél kunnen doen. Dat ging onder andere over sancties en listings. We hebben afgesproken dat we verder willen praten over signalen die de diaspora heeft en die wij niet hebben, ook wanneer het gaat over individuen. Dat is één. Het tweede ging precies hierover: signalen die binnenkomen en de

vraag hoe om te gaan met de lange arm. Een paar mensen maakt zich gewoon heel grote zorgen. Als je naar die verhalen luistert, denk je: dat begrijp ik heel goed, het kan niet waar zijn en we accepteren niet dat dit met Nederlandse staatsburgers of met wie dan ook op ons grondgebied gebeurt. Het is een van de onderwerpen waar we echt mee aan de gang moeten. Zo waren er nog een paar. De eerste bijeenkomst zou deze week plaatsvinden, maar de delegatie van de diaspora had een aantal zieken, dus die vindt op korte termijn alsnog plaats.

De voorzitter:

Aanvullend, mevrouw Piri.

Mevrouw Piri (PvdA):

Ik ben zeer blij met de woorden van de Minister. Mijn fractie wil over dat meldpunt nog even helder maken dat het wel degelijk ook zaken zou moeten betreffen waarin sprake is van bedreigingen en dergelijke. Er zijn in het verleden, ook door Iraanse Nederlanders, aangiftes gedaan van bedreigingen die zelfs hebben geleid tot moorden op ons grondgebied. Het gaat dus niet om zomaar een tweetje. Mensen zijn naar de politie gegaan, maar die meldingen hebben in ieder geval niet geleid tot het beschermen van die mensen. Daar kan van alles achter zitten. Even los van de politieke wil die er is: wordt er achter de schermen ook al met de inlichtingendiensten samengewerkt wanneer een melding van zo'n bedreiging binnenkomt bij de politie, om maar een voorbeeld te geven? Want dat is wel nodig om te proberen dit soort zaken te voorkomen.

Minister Hoekstra:

Het is ingewikkeld om hier over inlichtingendiensten te praten; mevrouw Piri herkent dat. Bij mijn weten wordt dat bij een aangifte wel degelijk geregistreerd. De Minister van Justitie is overigens ook buitengewoon gemotiveerd om alles uit de kast te halen. Het is een afgeleide van het buitenlandbeleid, dus ik begrijp heel goed dat mevrouw Piri de vraag stelt, maar ik weet ook niet alle details ten aanzien van hoe we daarmee omgaan. Ik zal het volgende doen. Ik zal contact opnemen met de Minister van Justitie en zorgen dat de Kamer passend wordt geïnformeerd, door mij, bijvoorbeeld in het volgende verslag, of door haar op een manier die passend is.

De voorzitter:

Ja. U vervolgt uw betoog.

Minister Hoekstra:

Voorzitter. Dan was er nog een vraag van mevrouw Mulder: kunnen we verder nog kijken naar opties om de civil society te ondersteunen in Iran? Heel terecht. Dat was overigens ook onderwerp van gesprek met de diaspora. Nog één opmerking daarover: ik ben altijd wat allergisch voor mensen die zeggen dat the meeting the message is en je daarmee eigenlijk klaar bent. Zeker hiermee kun je daarna nog een heleboel doen. Tegelijkertijd zei men daar heel duidelijk tegen mij: alleen al het hebben van dit soort vergaderingen helpt enorm. Het is een steun in de rug voor de gemeenschap hier. Het wordt daar ook wel degelijk opgemerkt. Het laat gewoon zien dat de Nederlandse regering hierbij zeer betrokken is, bereid is hierover het gesprek aan te gaan en er ook een follow-up aan geeft. Dat geldt overigens ook voor andere regeringen in Europa.

De voorzitter:

Voordat u verdergaat: mevrouw Mulder.

Mevrouw Agnes Mulder (CDA):

In Oekraïne zien we dan bijvoorbeeld dat de civil society geholpen wordt door een satelliet, zodat mensen met elkaar kunnen communiceren. Zijn dat ook opties die we op andere plekken zouden kunnen inzetten? Ik meen dat dit inmiddels ook gefinancierd wordt door de Europese Unie.

Minister Hoekstra:

Daarvan ken ik eerlijk gezegd niet alle details. Ik wil daar best naar kijken. Ik wil ook best bekijken wat daar nog mogelijk zou zijn. Maar dan zou ik ook willen begrijpen in hoeverre dat een oplossing is waaraan men behoefte heeft, want de situatie is ook wat dat betreft echt anders. Laat ik het volgende doen. Ik zeg mevrouw Mulder toe om dat even uit te benen en dan zowel een schets te geven van de eventuele toegevoegde waarde als hoe daar dan wel of niet mee verder te gaan. Ik zal dat dan meenemen in het verslag van de vergadering; ik denk dat dit haalbaar is. Als dat niet lukt, zal ik dat vrij spoedig daarna doen.

De voorzitter:

Dat klinkt als een akkoord van mevrouw Mulder. Vervolgt u uw betoog.

Minister Hoekstra:

De vraag van mevrouw Piri over de persoonsgerichte sancties heb ik ook gedaan. Ik denk dat ik dan klaar ben met Iran.

De voorzitter:

Ik kijk rond. Dat gaat goed. Dan gaan we naar Armenië.

Minister Hoekstra:

Ja. Het is misschien goed om kort te zeggen dat ik – mevrouw Piri verwees ernaar – beide collega's heb gesproken en hun drie boodschappen heb gegeven. Voor de een waren die alle drie relevant, voor de ander waren dat er twee.

Eén. Ik heb gezegd dat het, hoe lastig onder deze omstandigheden ook, essentieel is dat de dialoog toch wordt voortgezet en dat, hoewel het proces zich in een patstelling bevindt, Nederland erop wil blijven aandringen om de route naar de onderhandelingstafel te blijven zoeken. De tweede boodschap ligt in het verlengde van de eerste. Michel is daar volgende week en zal opnieuw gaan bemiddelen. Ik heb aangegeven dat de Europese Unie zich er echt tegenaan wil blijven bemoeien en het daarom belangrijk is dat beide partijen de gesprekken met de Unie een kans geven. Dit geeft de Unie vervolgens de kans om daar even-handed in te zitten. Dat betekent overigens niet dat je van beide kanten alles accepteert. Integendeel, je zult je altijd uitspreken over wat goed gaat en vooral ook over wat niet goed gaat. De Unie wil een serieuze investering doen om te bekijken of partijen toch dichter bij elkaar gebracht kunnen worden. Het is natuurlijk buitengewoon verdrietig wat daar gebeurt, in de allereerste plaats voor de mensen zelf. Velen, zeker degenen van mijn generatie, weten dat het hier heel lang geleden, toen ze nog op de lagere school zaten, op de televisie ook al over ging. Het probleem is terug van misschien wel nooit helemaal weggeweest.

Dan de derde boodschap, die vooral voor Azerbeidzjan van belang was. Ik heb expliciet aangegeven dat wij ons grote zorgen maken over de Lachincorridor en de omstandigheden van de mensen die daar niet meer doorheen kunnen. Dat heb ik overigens gedaan in beide gesprekken, maar Azerbeidzjan was degene om aan te spreken. Het heeft allerlei gevolgen op het gebied van de meest basale noden, in dit geval ook water en voedsel. We moeten daar echt een andere route inslaan. Ik heb daar dus op aangedrongen. Ik vind het belangrijk dat Europa daar ook op blijft aandringen. Dat zal ik komende maandag dus herhalen.

Voorzitter. De heer Ceder vroeg naar een humanitaire luchtbrug. Mevrouw Mulder heeft daar eerder ook naar gevraagd. Ik snap de gedachte op zich

best, maar het is ook eerlijk om te zeggen dat de kans op succes voor zoiets om meerdere redenen zeer beperkt is. Volgens internationaal recht is een land soeverein in het eigen luchtruim. Hoe ga je daar dan mee om? Azerbeidzjan zou er toestemming voor moeten geven. Zou men dat doen, dan is het veel effectiever om de dringende oproep die ik vandaag gedaan heb te honoreren, want dan kan het gewoon over de weg en heb je daarmee het probleem opgelost. Nog even los van alle praktische kanten aan zo'n luchtbrug: ook dan is het veel makkelijker om te zorgen dat mensen gewoon over de weg beleverd kunnen worden en zij daardoor voedsel krijgen. Ik begrijp de gedachte en de intentie, maar ik denk dat de kortere weg naar het doel om mensen te helpen de hoofdroute zou moeten zijn.

De voorzitter:

Voordat u verdergaat is er eerst een interruptie van de heer Ceder en daarna van de heer Mulder.

De heer Ceder (ChristenUnie):

Kan het zo zijn dat Aliyev zich juist gesteund voelt door deze terughoudende houding, niet alleen van de Minister maar ook in Europees verband? Volgens mij is het heel simpel: los van de decennialange discussie is er nu sprake van een blokkade van water, voedsel en medicijnen. Als het langer zo doorgaat, gaan er mensen dood. Mijn fractie en andere fracties hebben een simpele vraag: er kan toch geen sprake zijn van een tweezijdig verhaal? Er is toch sprake van een onacceptabele situatie, die geenszins gerechtvaardigd kan worden en dus moet stoppen? Azerbeidzjan is daarin de agressor. Er zijn de afgelopen maanden meerdere conflicten geweest. We hebben een discussie gehad over prisoners of war. Het verbaast me continu dat de Minister weigert om Azerbeidzjan ook vandaag weer als de agressor aan te wijzen. Als hij dat ook vandaag niet kan doen, kan de Minister dan wel duiden waarom deze toegangsweg geblokkeerd zou moeten worden, waarom dat niet onacceptabel zou zijn en dus niet ook middelen rechtvaardigt? Kan hij daar de komende week met zijn collega's over gaan spreken?

Minister Hoekstra:

Ik weet toch niet helemaal of deze samenvatting recht doet aan wat het kabinet beoogt. Het kabinet beoogt, juist vanwege de enorme betrokkenheid die in Nederland en ook breed in Europa leeft bij de regio, te bekijken hoe we daar vrede en stabiliteit dichterbij kunnen brengen. Dat wordt ook zeer breed in Europa gesteund. Vervolgens probeer je beide partijen te enthousiasmeren om naar de onderhandelingstafel te gaan en de dialoog te zoeken met Charles Michel. Over dingen die je niet in de haak vindt, spreek je je uit. Dat is precies de reden geweest dat ik vandaag contact heb gezocht en heb gezegd: luister eens, wij maken ons grote zorgen over wat er specifiek gebeurt ten aanzien van de Lachincorridor; wij vinden dat niet in de haak en willen dat dit verandert. Dat is precies wat ik gedaan heb. Ik heb me daarover uitgesproken, omdat onze informatie precies ook de informatie is die de heer Ceder net weergaf. Tegelijkertijd vind ik het belangrijk om te bekijken of je ze weer terug aan de onderhandelingstafel kunt brengen. Dat is ook wat Michel gaat doen. Volgens mij kunnen die twee dingen wel degelijk hand in hand gaan. Van terughoudendheid, zeker op het gebied van engagement met die situatie, is wat mij betreft dus ook echt geen sprake.

De voorzitter:

Aanvullend, de heer Ceder.

De heer Ceder (ChristenUnie):

Wij ondersteunen vredesonderhandelingen uiteraard. Kan ik daaruit concluderen dat als het gesprek niet tot verbeteringen leidt, de Minister bereid is om wel verder te gaan? Denk aan sancties. We moeten er in ieder geval voor zorgen dat de mensen daar voedsel en water hebben. Kan ik dat concluderen uit wat de Minister net aangeeft?

Minister Hoekstra:

Het zijn verschillende dingen. De kracht van hoe wij ernaar kijken, hoe ik er persoonlijk naar kijk en hoe men er in Europa ook naar kijkt, is dat wij ons afvragen hoe je het beste doet voor de mensen die daar onder verschrikkelijke omstandigheden hun leven moeten leiden. Dat betreft het veel bredere gebied, maar heel specifiek ook de mensen in en om de Lachincorridor, wie het ontbreekt aan voedsel en water. Daar zijn onze inspanningen op gericht. Ik vind het niet behulpzaam om alle hypothetische vragen te beantwoorden. De heer Ceder had het daar ook over, bijvoorbeeld of ik dan bereid ben om tot sancties over te gaan of andere dingen te gaan doen. Bij voorbaat legt dat een hypotheek op wat Michel gaat doen. Michel gaat daar juist even-handed naartoe. Maar ik vind wel dat je je moet uitspreken over de dingen die niet acceptabel zijn, die zich niet verdragen met het internationale recht en waardoor mensenrechten in de knel komen. Dat is dus precies wat we doen. Het is ook niet het eerste gesprek dat ik hierover gevoerd heb. Een paar weken geleden heb ik beiden ook nog gesproken in Łódź, precies over deze gang van zaken. Ik vind ook dat we er op die manier bij betrokken moeten blijven.

De voorzitter:

Dan gaan we naar mevrouw Mulder, die haar laatste interruptie wil inzetten. Daarna is het woord aan de heer Kuzu.

Mevrouw Agnes Mulder (CDA):

Als je op je in laat werken dat die weg gewoon geblokkeerd is, mensen inderdaad geen voedsel, geen water en ook geen medicijnen mogen ontvangen en ze er naar het schijnt wel uit mogen, vraagt dat dan ook niet om een reactie van de VN? Zij zouden ook hun kracht moeten gaan inzetten voor deze mensen. Dit is gewoon mensonterend. Dit land ligt een beetje moeilijk. In gesprekken met de Armeense gemeenschap wordt het gezien als een voorbode voor meer. Dat maakt dat hier zo'n grote hypotheek op ligt. Hoe kijkt de Minister daarnaar? Wil hij zich daar ook sterk voor maken?

Minister Hoekstra:

Het is glashelder. Dat heb ik natuurlijk ook besproken met mijn collega Mirzoyan. Men maakt zich aan Armeense zijde natuurlijk grote zorgen over de ontwikkelingen, ook op het gebied van de krachtsverhoudingen, specifiek op dit onderdeel van het dossier, waarover ik het met hem eens ben. Dat is precies de reden dat ik dit ook met hem heb besproken. Maar hoewel ik me hier grote zorgen over maak en Azerbeidzjan hierop zal aanspreken, kan ik tegelijkertijd niet anders dan hem ook oproepen om het traject van Michel een kans te geven. Dat vind ik ook verstandig en gebalanceerd. Dat is dus ook mijn boodschap naar hem geweest. In Europa wil ik maandag precies langs deze lijnen opereren. Ik wil het traject ondersteunen, maar dat kan niet betekenen dat we tegelijkertijd in de tussentijd alles voor zoete koek slikken, zeker niet nu er mensenrechten in het gedrang zijn. We hebben te maken met een heel ingewikkelde situatie. Mensen hebben geen eten en naar ik meen in sommige gevallen ook geen drinkwater. Daarmee leiden ze onder zware omstandigheden hun leven.

De voorzitter:

Aanvullend, mevrouw Mulder.

Mevrouw **Agnes Mulder** (CDA):

Hoe ziet de Minister de VN in dit traject? Dat had ik ook gevraagd.

Minister **Hoekstra**:

Ik zou eerst het gesprek in Europa willen hernemen en daarna willen bekijken wat een verstandige weg voorwaarts is.

De heer **Kuzu** (DENK):

Ook mijn fractie maakt zich enorm veel zorgen om de situatie van de etnische Armeniërs in Karabach. De Lachincorridor is inderdaad de belangrijkste toevoerroute om ervoor te zorgen dat mensen primaire levensbehoeften krijgen. In de tripartite is tegelijkertijd afgesproken dat er een alternatieve route aangelegd zou worden. Is het volgens de Minister ook mogelijk om, in het gesprek in Brussel, vanuit Europa steun te verlenen voor die alternatieve route, waardoor de toevoer naar Stepanakert gewaarborgd blijft?

Minister **Hoekstra**:

Ik zou er even op willen studeren wat daarin het meest behulpzaam is, ook om goed te begrijpen wat daar dan de consequenties van zijn, hoe haalbaar dat is, en wat dat betekent voor dat gesprek. Ik wil me er gewoon even in verdiepen voordat ik daar ja of nee op zeg.

De **voorzitter**:

Aanvullend de heer Kuzu, en daarna de heer Van der Staaij. Meneer Kuzu.

De heer **Kuzu** (DENK):

Ik zou de Minister daarbij graag willen helpen, want die zaken zijn uitgetekend en bekend in de internationale media.

De heer **Van der Staaij** (SGP):

De Minister gaf aan dat hij Azerbeidzjan heeft aangesproken op de humanitaire situatie, maar mijn vraag is: ziet hij daarin ook beweging, aangezien het er tot nu toe op lijkt dat er niet heel veel effect uitgaat van allerlei oproepen? Wat is dus het plan om daarmee verder te komen?

Minister **Hoekstra**:

Dat is natuurlijk precies de reden dat ik vandaag weer gebeld heb en die oproep heb gedaan, dat ik dat maandag in Europees verband ga herhalen en dat Michel daarnaartoe gaat. Dat zijn natuurlijk de diplomatieke kanalen die voor ons openstaan. Ik ga ervan uit dat Michel daar ook truth to power zal spreken en zal zeggen wat Europa verlangt in zo'n traject, en dat hij ook zal kijken hoe Europa kan bijdragen. Hem kennende zal hij dat ook doen. Volgens mij is dat, met alle onmogelijkheden, moeilijkheden en verschrikkingen die er spelen, een verstandige weg voorwaarts. Kan ik dan garanderen dat dat succesvol is en heb ik de illusie dat één gesprek van mij daar de situatie in één keer oplost? Nee, natuurlijk niet. Dat zou hogelijk naïef zijn.

De **voorzitter**:

U vervolgt uw betoog. Ik verzoek u om het tempo iets op te voeren.

Minister **Hoekstra**:

Het tempo nog verder ophogen?

De **voorzitter**:

Ja.

Minister **Hoekstra**:

Dat gaat dan wel ten koste van het beantwoorden van alle vragen. Laat ik dan nog het volgende richting de Kamer zeggen.

De heer Ceder vroeg: is er nou een link met gas? Nee, daar is echt geen sprake van. Dat heb ik de vorige keer ook in zijn richting gezegd.

Dan ben ik bij Israël en de door de Kamer gemaakte opmerkingen en geuite zorgen daarover. Dat ga ik dan wat sneller proberen te doen. Ik doe dat in willekeurige volgorde.

Eerst de vraag van onder andere de heer Kuzu over de Nederlandse onthouding bij die stemming. Dat hebben wij overigens samen met Duitsland, Frankrijk en een aantal andere landen gedaan, in de eerste plaats omdat het voorstel voor die advisory opinion echt te elfder ure kwam en we dat niet zorgvuldig vonden. Daardoor was er ook onvoldoende tijd voor een zorgvuldige formulering van de rechtsvragen voor het Internationaal Gerechtshof. Daarnaast was de betreffende resolutie naar waarneming van Frankrijk, Duitsland, Nederland en andere landen ongebalanceerd, omdat er werd gerefereerd aan Haram al-Sharif, zonder die plek in Jeruzalem ook Tempelberg te noemen. Gegeven alle gevoeligheid en de gevoeligheid van alle bewoordingen hebben we toen met elkaar gezegd dat we ons van stemming gingen onthouden. Overigens heeft Nederland vervolgens wel weer steun uitgesproken voor de resolutie die ging over de stappen die Israël heeft genomen naar aanleiding van die resolutie.

Voorzitter. Verder was er nog de vraag van de heer Van Dijk ten aanzien van de interactie met de nieuwe regering. Ik heb vorige week met mijn nieuwe collega, de heer Cohen, gesproken. Ik heb daarbij precies de punten aangegeven die voor Nederland belangrijk zijn. Ik heb ook aangegeven dat voor ons het internationale recht pontificaal overeind staat – wij zijn voor een tweestatenoplossing – en dat wij ons zorgen maken over de nederzettingenpolitiek. Die zorgen hadden we al, maar ik heb ook aangegeven dat die zorgen verre van weg zijn; laat ik het voorzichtig formuleren. Tegelijkertijd denk ik dat er ook een kern van waarheid zit in wat de heer Brekelmans zei, gelinkt aan het gezegde: hoe ouder ik word, hoe minder ik kijk naar wat mensen zeggen en hoe meer ik kijk naar wat ze doen. Dat vind ik hier ook op z'n plaats. Er staan dingen in, ook over de scheiding der machten, die ik echt onverstandig vind. Tegelijkertijd vind ik dat je moet kijken naar hoe het nu verder moet.

De voorzitter:

Voordat u verdergaat, zijn er een aantal vingers omhooggegaan, in ieder geval die van de heer Sjoerdsma en de heer Kuzu. De heer Van Dijk is door zijn interrupties heen. Nee, om een vervolgvraag te stellen zou u eerst een vraag moeten kunnen stellen, meneer Van Dijk. Zo werken we niet. Meneer Sjoerdsma.

De heer Sjoerdsma (D66):

Ik kon het toch niet laten, omdat de Minister zei: we kijken naar wat ze doen, niet naar wat ze zeggen. De constatering moet wel zijn dat de Nederlandse regering al tien jaar kijkt naar wat ze doen en negeert wat ze zeggen. Ondertussen is het aantal nederzettingen in de bezette gebieden bijna verdubbeld, naar een half miljoen kolonisten. Het aantal Palestijnse kinderen in de cel neemt alleen maar toe. De intenties die door de Israëlische regering zijn uitgesproken in dit regeerakkoord lijken mij geen de-escalatie van die trend. Als de Minister dat laatste met mij eens is – ik heb geprobeerd om het zo diplomatiek mogelijk te verwoorden – hoop ik dat de Minister niet zegt «we kijken naar wat ze doen», maar nu ook werk maakt van de uitvoering van meerdere moties die zijn aangenomen in de Tweede Kamer over wat de rode lijnen zouden moeten zijn. Ik hoop dat de Minister ons er op vrij korte termijn over informeert wat de acties van dit kabinet zullen zijn indien een van de voornemens in dat nieuwe regeerakkoord daadwerkelijk realiteit gaat worden.

Minister Hoekstra:

Ik heb net twee dingen aan elkaar gekoppeld. Op de eerste plaats heb ik gezegd dat wij, juist ook vanwege wat er gebeurd is en vanwege het regeerakkoord of de uitingen in bredere zin – laat ik het zo formuleren – zorgen hebben over bijvoorbeeld de nederzettingenproblematiek, en dat die zijn toegenomen in plaats van afgenomen. Dat is het eerste wat ik aangaf. Daarnaast heb ik gezegd – ik formuleerde het misschien iets huiselijker dan de heer Brekelmans – dat ik vind dat je moet kijken naar wat er op papier staat en wat er allemaal uitgevoerd gaat worden. Ik denk dat ik dat toch staande mag houden. Dat vind ik ook wel een verstandige lijn. Maar laten we om één ding geen doekjes winden. We zien ook hier weer hoe gepolariseerd het debat over dit onderwerp is in deze Kamer. We hebben te maken met een hele ingewikkelde situatie. Nederland is een van de weinige landen die met beide partijen een open kanaal heeft en beide partijen aanspreekt – met zeer beperkt succes; dat geef ik onmiddellijk toe – op wat er goed gaat, maar ook op wat er niet goed gaat. De onderwerpen zijn bekend. We spreken de Palestijnen vanzelfsprekend aan op de aanslagen en het gebrek aan verkiezingen. De Israëli's spreken we aan op de nederzettingen en op het internationale recht. Ik vind het verstandig om langs die lijnen verder te gaan. Los van het feit dat ik dat zelf verstandig vind, is dat ook helemaal in lijn met het politieke mandaat waarvan ik voel dat mij dat is meegegeven. Dat doen we overigens in nauwe samenwerking met veel collega's in Europa. Ik zie geen alternatief voor die aanpak.

De voorzitter:

De heer Sjoerdsma, voor het vervolg van zijn laatste interruptie.

De heer Sjoerdsma (D66):

De Minister zegt terloops: dit is een zeer gepolariseerd debat. Dat is ook een argument dat ik nog weleens hoor als het bijvoorbeeld gaat over binnenlands extreemrechts. Dan zegt extreemrechts: «Het debat wordt gepolariseerd! Beide partijen maken er een zootje van.» Ik zou in dit geval willen zeggen: even los van hoe gepolariseerd het hier in de Kamer is of hoezeer we het met elkaar oneens zijn, hoop ik dat de Minister in ieder geval kan toezeggen dat de lijn van het kabinet niet is om het midden te houden tussen de ene kant en de andere kant van de polarisatie in deze Kamer, vermeend of niet, maar dat internationaal recht en mensenrechten het kompas zijn.

Minister Hoekstra:

Zeker. Laat ik dan zeggen wat mij opvalt. Mij valt op dat een deel van de Kamer vooral let op dingen die de ene partij nalaat of verkeerd doet, en dat de andere helft van de Kamer precies het tegenovergestelde doet. Dat zie ik overigens ook in de gesprekken die ik heb met beide collega's, maar ook in de gedachtewisseling hier. Op zichzelf mag dat; daar is het debat ook voor bedoeld. Ik bedoel dus ook niet dat wij een middenpositie innemen en altijd ergens in het grijze midden eindigen. Nee, dat zou betekenen dat je tegen allebei de partijen zegt «we komen nog een keer met elkaar praten» en over alle ingewikkelde onderwerpen je mond houdt. Nederland doet precies het tegenovergestelde. Nogmaals, ik ben de eerste om te erkennen dat er heel weinig de goede kant uit heeft bewogen als het gaat om een tweestatenoplossing. Ik zeg dat met spijt, omdat ik al jarenlang goede contacten heb aan beide kanten, ook persoonlijk. Maar ik vind het terecht dat wij doorgaan met zeggen wat er niet in de haak is, aanmoedigen wat er goed gaat en kijken wat we bijvoorbeeld kunnen doen met die tripartiete samenwerking. Dat is dan overigens niet op politiek niveau, maar op ambtelijk en praktisch niveau. Alles afwegend en gegeven onze positie in dit conflict is dat volgens mij de meest wijze koers

voorwaarts, al geef ik onmiddellijk toe dat het heel vaak ook diep onbevredigend is.

De voorzitter:

Dan gaan we naar de heer Kuzu en daarna naar de heer Markuszower.

De heer Kuzu (DENK):

Het is niet de meest wijze stap voorwaarts. Al jaren achter elkaar horen we van opeenvolgende Ministers van Buitenlandse Zaken hetzelfde verhaal. In de tussentijd zien we dat de situatie er niet beter op wordt en dat de agressie van Israëlische zijde juist alleen maar toeneemt. Ik zou de Minister willen wijzen op een interview met een van de ex-medewerkers van het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Daarin wordt gezegd dat iedereen op het Ministerie van Buitenlandse Zaken weet dat die zogenaamde tweestatenoplossing, waar de Minister ook aan refereert, er nooit kan komen zolang de stelselmatige schending van de rechten van Palestijnen en het koloniseren van Palestijns grondgebied niet stoppen. Erkent de Minister dat?

Minister Hoekstra:

Bij ons is het precies zoals op allerlei andere plekken in de samenleving: mensen hebben hele verschillende opvattingen over zaken die gaan over binnenlandse politiek en buitenlandse politiek. Dat is ook hun goed recht.

De voorzitter:

Aanvullend, meneer Kuzu.

De heer Kuzu (DENK):

Dat was niet mijn vraag. Ik zou graag willen dat u dit niet telt als vervolgvraag, voorzitter, want het was mijn eerste vraag. Mijn vraag was of de Minister erkent dat het niet kan komen tot een tweestatenoplossing, zoals de Minister dat betoogt, op het moment dat het stelselmatig schenden van de rechten van Palestijnen en het koloniseren van Palestijns grondgebied doorgaan.

Minister Hoekstra:

Ik zie aan beide kanten helaas bijna bij voortduring acties, of juist dat handelingen worden nagelaten, waardoor zo'n tweestatenoplossing inderdaad verder weg in plaats van dichterbij komt. Daar ben ik het onmiddellijk mee eens. Dat geldt ook voor de nederzettingenpolitiek. Wat mij betreft zou die vandaag moeten stoppen. Waarom? Omdat dat het alleen maar verder bemoeilijkt.

De heer Kuzu (DENK):

Vanuit Palestijnse zijde wordt terecht het punt gemaakt dat mensenrechten stelselmatig met voeten worden vertrapt en dat Palestijns grondgebied stelselmatig wordt gekoloniseerd. Ziet de Minister dan in dat het constant benoemen van die tweezijdigheid er alleen maar voor zorgt dat minstens het beeld ontstaat dat dit een excuus is om die schendingen te negeren?

De voorzitter:

Dit was het vervolg.

Minister Hoekstra:

Ik blijf toch herhalen wat ik net gezegd heb. Als je specifiek kijkt wat er gebeurt, moet je zeggen wat je daarvan vindt. Ik denk dat ik in ten minste twintig debatten in de Kamer gezegd heb wat het kabinetsstandpunt is over de nederzettingenpolitiek. Daar zijn we tegen, daar spreken we Israël op aan en dat zal ook niet veranderen. Tegelijkertijd vind ik dat wij – ook

die voorbeelden hebben we in zeker twintig debatten met elkaar besproken – ons net zo veel moeten uitspreken tegen terroristische aanslagen als dat we bij de Palestijnen moeten aandringen op verkiezingen, al zie ik de moeilijkheden. Er zitten nog een heleboel loten aan de stam, maar volgens mij moet ik die in de laatste paar minuten niet allemaal herhalen. Eén ding weet ik zeker: bevredigend wordt het op dit onderwerp helaas voor vrijwel niemand op korte termijn.

De heer **Kuzu** (DENK):
Integendeel.

De **voorzitter**:

Wacht even, meneer Kuzu. Er is eerst een punt van orde. Daarna gaat u naar uw laatste interruptie.

De heer **Brekelmans** (VVD):

Ik heb even een vraag gezien de tijd. We hebben nog drie minuten en Israël/Palestina is een onderwerp waarover een aantal mensen nog vragen heeft, en er is ook nog een blokje overig. Gaan we dus iets langer door? Hoe gaan we het doen?

De **voorzitter**:

Mijn voorstel zou zijn om iets langer door te gaan. Ik denk dat we redelijk aan het eind van deze eerste termijn zitten en dat we vervolgens naar de plenaire zaal gaan voor de afronding hiervan. U helpt er zelf ook aan mee wanneer u korte interrupties pleegt, dus help daaraan mee, zodat we deze eerste termijn zo snel mogelijk kunnen afronden. Meneer Kuzu, uw laatste interruptie.

De heer **Kuzu** (DENK):

Tweeënhalve maand geleden heb ik tijdens de procedurevergadering aangegeven dat ik graag een apart debat zou willen zien over het Midden-Oostenvredesproces. Daar was de heer Brekelmans toen tegen. Maar goed, daar hebben we het later in een procedurevergadering wel over. Ik zou de Minister het volgende willen vragen. Op het moment dat de Israëlische regering overgaat op die plannen, zoals in haar regeerakkoord staat, blijft de reactie van de Minister van Buitenlandse Zaken dan, evenals die van alle andere Europese Ministers van Buitenlandse Zaken, slechts bij een veroordeling? Wordt er dan alleen met een opgeheven vingertje gezegd «nee, het is illegaal wat u hier doet»? Laten we het dan daarbij zonder enige consequentie?

Minister **Hoekstra**:

Wat we dan doen, gaan we dan zien.

De heer **Markuszower** (PVV):

De verschillende strijdende partijen hebben de afgelopen 30 jaar verschillende afspraken gemaakt. Kijk naar de illegale bouw in die betwiste gebieden. Israël heeft ongeveer 4.000 gebouwen illegaal gebouwd, maar in diezelfde periode zijn aan Palestijnse zijde 81.000 gebouwen illegaal gebouwd in een gebied dat ongeveer twee keer zo groot is als alle joodse nederzettingen bij elkaar. Mijn vraag aan de Minister is: waarom veroordeelt hij wel het bouwen van de joodse settlements, mogelijk illegaal, en niet de illegale bouw door de Palestijnen in diezelfde betwiste gebieden?

Minister **Hoekstra**:

Wat het kabinet iedere keer doet en zal blijven doen, is zich uitspreken over dingen die gaan over het internationaal recht. Dat is precies wat we doen ten aanzien van de illegale nederzettingen die Israël bouwt.

Omgekeerd spreken wij ook de Palestijnen aan op zaken die zich wat ons betreft op geen enkele manier verdragen met het internationaal recht, aanslagen in de eerste plaats.

De heer **Markuszower** (PVV):

Dat begrijp ik. Wat ik overigens niet begrijp, is dat er een soort moreel evenwicht zou bestaan, alsof het bouwen van een huis voor een nieuwgeboren kind hetzelfde gewicht heeft als het vermoorden van dat kind. Daarin volg ik de Minister niet helemaal, maar oké, laten we dat even parkeren. Mijn vraag was eigenlijk heel concreet: waarom veroordeelt de Minister wel de illegale bouw door Joden in betwist gebied maar niet de illegale bouw door Palestijnen, die veel vaker voorkomt en veel groter is dan de joodse bouw?

Minister **Hoekstra**:

Ik heb hier niks meer aan toe te voegen, vrees ik.

De **voorzitter**:

U moet het daarmee doen. De Minister vervolgt zijn betoog. Ik wil graag tot een afronding komen.

Minister **Hoekstra**:

Ik heb nog drie dingen in de categorie overig.

De heer Brekelmans vroeg naar migratie. Dat komt vooral in de RAZ naar voren. Ik wil dat best nog een keer agenderen voor de RBZ, maar de RAZ is de plek waar je vooral kijkt naar wat je nog kunt agenderen op dit gebied, voor zover dat überhaupt niet bij Justitie ligt. Ik zeg hem toe dat ik het, als er gelegenheid toe is, ook in de vergadering met de RBZ-collega's zal bespreken, die overigens voor een belangrijk deel overlappen. De heer Brekelmans heeft natuurlijk gelijk. Hij koppelde het aan de vraag: is het niet logisch om ook een migratiediscussie te voeren als je het hebt over de Sahelregio? Dat ben ik met hem eens. Overigens heb ik aangegeven – dat zal ik maandag in mijn inbreng weer doen – dat dit ook een onderdeel is van de discussie die voor Nederland buitengewoon relevant is.

De **voorzitter**:

U heeft een korte interruptie van de heer Markuszower.

De heer **Markuszower** (PVV):

Ik heb het begin van de termijn van de Minister gemist. Mijn excuses, maar ik moest naar een ander debat. Misschien heeft de Minister mijn vraag al beantwoord. Ik vroeg in mijn termijn twee dingen over die Palestijnse bende. Ik vroeg allereerst om de lunch af te zeggen met dat ongere type, die vertegenwoordiger van de Palestijnse Autoriteit. Ga daar niet namens Nederland naartoe.

De tweede vraag die ik had gesteld, was om het associatieverdrag te blokkeren. Je kunt een associatieverdrag alleen sluiten met een land en niet met een niet-bestaande entiteit. Het moet een land zijn. Het is sowieso niet goed voor Nederland om zich te associëren met een corrupt en misdadig regime van een niet-bestaand land. Ik krijg graag op die twee vragen nog een antwoord.

De **voorzitter**:

Ik geef het woord aan de Minister voor deze twee antwoorden.

Minister **Hoekstra**:

Het past precies in de traditie die we in dit debat hebben geschetst om ook daarmee in gesprek te gaan. Ik ga dus vanzelfsprekend naar die lunch en dat geldt ook voor mijn collega's, zo is mijn inschatting. Ik vind het ook verstandig om daar te praten over associatie. De heer Markuszower heeft

er overigens gelijk in dat associatie preludeert op een tweestatenoplossing. Die kanttekening zit erbij.

De heer **Brekelmans** (VVD):

Ik heb nog een heel korte vraag. Er wordt tijdens de RBZ gesproken over de EU-ECOWAS-bijeenkomst in februari en over wat de boodschap van de EU zal zijn. Er worden thema's genoemd als ontwikkelingssamenwerking, klimaatverandering en noem het allemaal maar op. Wat mij betreft horen migratie en het maken van migratieafspraken daarbij. Daarom vind ik dat Nederland dit moet inbrengen tijdens de RBZ.

Minister **Hoekstra**:

Dat ben ik met u eens. Dat had ik misschien explicieter moeten zeggen. Maar het is niet zo dat ik migratie niet breder op de kaart wil zetten of wil bespreken; dat was misschien aanvankelijk uw aanvliegroute. Ik vind dat het hier topical en terecht is.

Ik wil nog twee dingen benoemen. De vraag van de heer Ceder kan ik kort beantwoorden. Hij vroeg naar de missie in Mali en hoe we de evaluatie meenemen in Europees verband. Dat vind ik een terechte vraag. Ik wil de aanbevelingen sowieso delen met de collega's, ook ten aanzien van het punt over realisme: wat kun je wel en wat kun je niet? Daar hebben we het vaker over gehad. Welke afspraken maken we? Daar moet niet alleen Nederland zijn voordeel mee proberen te doen in de toekomst. Dat geldt ook voor anderen.

Voorzitter, dat brengt mij aan het einde van mijn eerste en ook tweede termijn, begrijp ik.

De **voorzitter**:

Er is nog een vraag van de heer Eppink.

De heer **Eppink** (JA21):

Ik heb één antwoord nog niet gehoord. Dat is het antwoord op mijn vraag omtrent de heer Van der Linden.

De **voorzitter**:

De heer Van der Linden van het CDA.

Minister **Hoekstra**:

Daar zijn Kamervragen over beantwoord. Er zijn in de pers dingen verschenen over de dienst. Daar kan ik sowieso niet over praten, dus daarvoor zal ik de heer Eppink moeten verwijzen naar de commissiestiekem. Voor het overige ben ik niets meer dan een eenvoudige dienaar van de Kroon en in die hoedanigheid zit ik hier.

Voorzitter, er is één belangrijk ...

De **voorzitter**:

Sorry, u heeft een vervolgvraag van de heer Eppink.

De heer **Eppink** (JA21):

Het enige wat ik wil vragen: vindt u het voor de reputatie van het CDA niet pijnlijk dat dit zo ver en zo lang is doorgegaan?

Minister **Hoekstra**:

Ik moet verwijzen naar mijn laatste antwoord.

De **voorzitter**:

Zeker. U vervolgt uw laatste antwoord.

Minister **Hoekstra**:

Ik was nog een reactie schuldig naar aanleiding van de tweet. Dat was het uitdrukkelijke verzoek van de Kamer; een terecht punt van mevrouw Piri. Ik heb het zelf niet gelezen, maar ik heb me ambtelijk laten bijschijnen. De Minister van Defensie heeft gezegd dat het kabinet bereid is te betalen voor de Leopards, net zoals voor de andere tanks. En marge van Ramstein morgen is er een bijeenkomst van de landen die ofwel Leopards kunnen leveren of de levering ervan zouden willen faciliteren. Het kabinet is voorstander van de levering, maar dat hangt natuurlijk ook af van de gesprekken met de collega's uit Duitsland. Na afloop zullen we de Kamer zo snel mogelijk informeren; na afloop van Ramstein, wordt daarbij bedoeld, denk ik. Ten slotte blijven we zoeken naar manieren om Oekraïne te ondersteunen, maar daar hebben we het vaker over gehad. Excuus namens het kabinet dat er enige discrepantie was. Ik had het ook graag geweten; dat had mij wat algemeenheden en cryptische formuleringen gescheeld. Maar we hebben het op deze manier hopelijk even rechtgezet.

De voorzitter:

Een punt van orde van meneer Van Dijk.

De heer Jasper van Dijk (SP):

Ik wil hier wel gemeld hebben dat ik het opvallend en teleurstellend vind dat wij nu voor de tweede keer deze week dingen moeten vernemen uit de media of uit tweets over wapenzendingen: nogal substantiële informatie. Deelt de Minister de mening dat dit soort cruciale informatie gewoon eerst naar de Kamer moet?

De voorzitter:

Dat heeft de Minister volgens mij ook al gezegd.

Minister Hoekstra:

Ja, zeker. En tegelijkertijd zou ik ook weer enig begrip willen vragen. We proberen zeer zorgvuldig te zijn in het informeren van de Kamer. Ik vind het ongelukkig – daarvoor dus excuus namens het kabinet – dat, terwijl ik hier probeer voorzichtigheid in acht te nemen, ik me misschien beter had moeten informeren op welk moment de Minister van Defensie wat zou zeggen. Ik hoop dat de Kamer het ook aanvaardbaar vindt dat je na overleg met bondgenoten af en toe ook informatie naar buiten moet brengen.

De voorzitter:

Helder. We gaan het volgende doen. Er komt nu een tweeminutendebat. Ik heb de Griffie plenair laten weten dat dat doorgang zal vinden. Ik heb de heer Markuszower gesproken over wie eerste spreker kan zijn, omdat hij als eerste zit. Maar de heer Ceder zal eerste spreker zijn bij het tweeminutendebat. U kunt zich daarvoor inschrijven vanaf nu.

Er zijn drie toezeggingen gedaan:

- De Minister zegt toe het onderwerp «omzeiling van sancties» in te brengen in de RBZ en daarop in het verslag terug te komen.
- De Minister zegt toe de Kamer in het verslag van de RBZ te informeren over de toegevoegde waarde van en mogelijkheden voor het ondersteunen van civil society door de financiering van satellietverbindingen.
- De Minister zegt toe de Kamer te informeren over de opvolging van meldingen door Iraniërs in Nederland inzake buitenlandse beïnvloeding door Iran. Daar heb ik geen datum bij: geen tijdstip, geen termijn.

Minister Hoekstra:

Dat ga ik wel op korte termijn proberen te doen. Ik doe dat samen met de Minister van Justitie, met wie ik ook in ieder geval overleg ga voeren. Ik ga kijken of ik het haal om dat in het verslag mee te nemen. Dan is het er

dus al op vrij korte termijn. Als dat niet lukt, dus als uit het overleg met de Minister van Justitie blijkt dat het iets langer duurt, dan geef ik in ieder geval in het verslag aan wanneer het bij de Kamer komt. Is dat akkoord?

De voorzitter:

Dat is akkoord. Dan kijk ik naar mevrouw Mulder voor een opmerking.

Mevrouw **Agnes Mulder** (CDA):

Is de Minister bereid om daar de positie van de wijkagent ook bij te betrekken?

Minister Hoekstra:

Dat wil ik in ieder geval aan de Minister van Justitie voorleggen, maar dan zou ik echt diep op haar gebied gaan lopen freewheelen.

De voorzitter:

Helder. Dan sluit ik deze eerste termijn. Er komt geen tweede termijn. We doen de afronding in de plenaire zaal. Succes met het tweeminutendebat. Dank u wel aan de Minister om hier te zijn. Dank u wel aan de ondersteuning voor het helpen bij het goed laten lopen van deze bijeenkomst. Dank aan de publieke tribune dat u bent gekomen vanavond. Als u geïnteresseerd bent, kunt u waarschijnlijk ook nog op de tribune in de plenaire zaal gaan zitten.

Sluiting 22.08 uur.